

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

РЕЗНІКОВА НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 330.368:339.9

**ПАРАДИГМА ЕКОНОМІЧНОЇ НЕОЗАЛЕЖНОСТІ КРАЇН В УМОВАХ
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство
і міжнародні економічні відносини

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант доктор економічних наук, професор
Луцишин Зоряна Орестівна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Інститут міжнародних відносин,
професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Булатова Олена Валеріївна,
Маріупольський державний університет,
завідувач кафедри міжнародної економіки

доктор економічних наук, професор
Мокій Анатолій Іванович,
Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій,
проректор із міжнародних зв'язків та стратегічного розвитку

доктор економічних наук, професор
Столярчук Ярослава Михайлівна,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
професор кафедри міжнародної економіки

Захист відбудеться «22» грудня 2014 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої Вченої ради Д 26.001.02 в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 04119, м. Київ, вул. Мельникова, 36/1, зал засідань вченої ради.

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зала № 12.

Автореферат розіслано "21" листопада 2014 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, доцент

Л.С.Поліщук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Становлення нових форм економічної залежності, викликаних діалектичною взаємодією національного та глобального, закладено в самій природі глобалізації, оскільки об'єктивні трансформаційні зрушення у сферах виробництва, комунікацій, торгівлі, іноземного інвестування і міжнародних фінансів перетворили світову економіку в цілісний глобальний організм, функціонування якого зумовлене не лише міжнародним поділом праці, а й значними, за масштабами, світовими виробничо-збутовими структурами, самодостатньою глобальною фінансовою системою та інформаційною мережею. Глобалізація стала імперативом формування якісно нового рівня та характеру залежності, якій притаманна різноплщинність і різнопідпорядкованість внаслідок зміни вектора взаємодії з огляду на зростаючу взаємозалежність країн.

Теорія залежності, сформульована на перетині двох інтелектуальних течій – марксистському й структуралістському підходах до визначення економічного розвитку, стала радше інструментом інтерпретації, методологічним базисом критики, аніж завершеною теорією. Балансуючи між визнанням за внутрішніми чи зовнішніми факторами детермінант економічної відсталості, вона не забезпечила їхнього синтезу, уникаючи виокремлення домінування одних над іншими, що з погляду глобальних трансформацій певною мірою є спрощенням. Обґрунтування нової парадигми залежності актуалізується, коли існуючі наукові підходи вичерпали можливість пов'язати в цілісну систему і сповна пояснити нові факти, явища та процеси об'єктивної реальності, що їй покликана вирішити запропонована теоретико-методологічна модель. Об'єктивною підставою необхідності формування та, відповідно, дослідження нової парадигми залежності, яку інтерпретовано як парадигму незалежності країн на сучасному етапі глобалізації, є ступінь неадекватного відображення емпіричного матеріалу методології його раціонального пояснення з погляду усталених теоретичних положень.

В основу дисертаційної роботи покладено наукову гіпотезу, що зміна форм і якості залежності є об'єктивним процесом глобальної економіки з позицій просторово-часових структурних зрушень. Зокрема, рух від концепції "Центр-Периферія" та периферійного капіталізму Р.Пребіша до формування метасистемних характеристик глобальної економіки дає підстави стверджувати про досягнення точки біфуркації у розвитку економічної теорії міжнародних відносин, коли усталена методологія економічних досліджень повинна поєднуватися з методологією глибинних трансформацій, що модифікують доктрини про світовий розвиток, який підпадає під взаємодіючі і взаємопов'язані принципи зворотності і незворотності глобальних процесів та їхніх причинно-наслідкових зв'язків.

Фундаментальні і прикладні аспекти економічної взаємодії країн у контексті глобалізації досліджують відомі українські та зарубіжні вчені. Проблематиці відносин залежності з позицій економічної безпеки й економічного суверенітету держав присвячені праці А. Амсден, Г. Аніліоніса, Дж. Арігі, К. Барб'єрі, С. Біхлера, С. Боденхаймера, Д. Болдвіна, Р. Бреннера, Б. Брюера, І. Валерстайна, М. Вебера, О. Власюка, В. Геєця, Г. Дерлуг'яна, Н. Зотової, В. Іноземцева, Т. Кальченка, Л. Кістерського, А. Колота, К. Лоренса, А. Мокія,

В. Семиноженка, В. Сіденка, Н. Стукало, Й. Тюнена, Г. Файєрбаха, С. Фуртадо, В. Федосова, А. Філіпенка, А.-О. Хіршмана, В. Чужикова, О. Швиданенка.

Важливу роль у дослідженні проблематики взаємозумовленості економічного розвитку країн, поглиблення відносин економічної залежності з позицій емпіричних і макроекономічних аспектів відіграють праці Т.-Б. Веблена, А. Вендта, П. Гайдуцького, Т. Дос.Сантоса, Дж.-А. Капоразо, А.Е. Карама, В. Коритковського, Ф. Кордозу, М. Флейчук, Р.-Н. Купера, Дж. Нітсана, К. Поланьї, Р. Пребіша, Б. Рассета, Б. Сілвера, Т. Сміта, Х.-М. Соуто, В. Трофимової, А. Уткіна, М. Чешкова, Д. Чистіліна, Б. Шапталова.

Питання розв'язання фундаментальних проблем сучасного етапу глобалізації, асиметрій економічного розвитку світового господарства відображені в працях О. Білоруса, В. Будкіна, О. Булатової, І. Бураковського, В. Вергуна, А. Гальчинського, Н. Гражевської, А. Даниленка, П. Єщенка, І. Пузанова, В. Колесова, Е. Кочетова, Н. Кравчук, Б. Кузика, Д. Лук'яненка, З. Луцишин, О. Неклесси, Ю. Осіпова, Ю. Пахомова, Ю. Павленка, А. Поручника, О. Рогача, А. Румянцева, С. Сіденко, Я. Столярчук, О. Шниркова, Ю. Яковця.

Визнаючи вагомий внесок науковців у розвиток економічних досліджень з окресленої проблематики, слід констатувати, що концептуалізація новітніх форм і якості економічної залежності на сучасному етапі глобалізації залишається наріжним каменем виявлення специфічності проявів зв'язків за умов трансформації ролі держави, нарощування потужностей транснаціональних корпорацій, формування складних динамічних нерівноважних систем, втрати однозначності залежності від траєкторії попереднього розвитку. Це потребує усвідомлення моменту, коли історичний цикл попередніх трансформацій формує нову суб'єктність світу, яку неможливо осмислити в межах традиційної методології без дослідження теоретико-методологічної моделі економічної незалежності країн. Актуальність і вагомість зазначених проблем, необхідність їхнього вирішення зумовили вибір теми дисертаційної роботи й окреслили коло питань, які в ній розглянуто.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до планової теми наукових досліджень кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин “Механізм взаємодії економіки України із світовим господарством в умовах глобалізації (номер державної реєстрації 01БФ048-01)”, “Україна в міжнародних інтеграційних процесах (номер державної реєстрації 11БФ048-01)”, яка є складовою теми Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Міжнародні правові, політичні та економічні засади розвитку України”, та Комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Наукові проблеми державотворення України”. Автором особисто обґрунтовано перспективні вектори міжнародної співпраці України з урахуванням характеру, природи структурної залежності вітчизняної економіки на основі моделювання глибини взаємозалежності, вразливості та чутливості обраних країн – членів ЄС, анкерних країн й України від політики торговельних партнерів.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є наукове обґрунтування сутності феномена економічної незалежності країн як нового конструкту залежності під впливом структурних глобалізаційних зрушень, які формують підвалини щодо мо-

дифікації формату міжкраїнової взаємодії.

Реалізація окресленої мети зумовила розв'язання таких *завдань*:

- ідентифікувати та виокремити імперативи міждержавного об'єднання і виявити сутнісні форми залежності для встановлення їх функціональної детермінованості;
- узагальнити основні етапи еволюції наукових теорій щодо проблем залежності та розкрити природу нової парадигми економічної залежності країн на основі виокремлення детермінант її модифікації й аналізу факторів одиничного та системного характеру;
- з'ясувати історичні форми економічної залежності та виявити домінанти їхньої трансформації;
- виокремити детермінанти структурної залежності в межах глибинних асиметрій між Центром і Периферією світового господарства в епоху лібералізації;
- відстежити роль ринку у трансформації функцій держави для виявлення потенційних форм виникнення економічної незалежності та формування новітньої моделі інституціоналізації глобальної економіки;
- розкрити сутнісну основу еволюційного процесу «залежність – взаємозалежність – незалежність» для виявлення об'єктивного характеру зміни філософії залежності з урахуванням домінант прояву, характерних відповідним хвилям глобалізації;
- проаналізувати трансформацію форм економічної залежності та становлення її конфігуративних варіацій для концептуалізації "економічної незалежності" з виокремленням її суб'єктів та об'єктів;
- ідентифікувати напрями макроекономічного взаємовпливу у вимірі Північ – Південь, з виокремленням імперативів відходу від асиметричної залежності в бік багатовекторної взаємозалежності для визначення детермінант вразливості національних економік в умовах глобалізації;
- з'ясувати монетарну складову незалежності за умов валютно-фінансової інтеграції країн;
- виявити об'єктивні передумови та причини трансформації вектора залежності на сучасному етапі в умовах фундаментальної розбалансованості відносин взаємозалежності;
- ідентифікувати просторово-часові вектори та системні характеристики залежності економіки України у процесі глобальної економічної інтеграції.

Об'єктом дослідження є процес трансформації економічної залежності країн під впливом глобалізації у діалектичній тріаді "залежність – взаємозалежність – незалежність".

Предметом дослідження є теоретичні положення та концептуальні засади методології формування економічної незалежності, сутнісної основи, об'єктивних передумов, домінант і детермінант її парадигми у просторово-часовому вимірі.

Методи дослідження базуються на використанні принципу єдності теорії та практики, прогнозуванні розвитку економічних процесів на основі наукової абстракції. Для досягнення мети і вирішення завдань дисертаційної роботи використані такі методи наукового дослідження економічної залежності країн: *діалектичний* (при дослідженні суперечностей залежності та розвитку в глобальному вимірі економічних відносин: пп. 1.2, 1.3., 2.3, 3.1); *історико-логічний* (для класифікації теоретичних положень природи економічної

залежності на різних етапах глобалізації, дослідження еволюції її форм та розкриття домінант і детермінант модифікації парадигми: пп. 1.1, 1.2, 1.3, 2.1); *системний* аналіз економічних процесів та явищ (при дослідженні системних структурних регуляторів зростання у відносинах міжкраїнової залежності; визначенні каналів макроекономічного взаємовпливу: пп. 2.2, 4.1); *аналізу та синтезу* (для дослідження загроз економічній безпеці та суверенітету й оцінки інституційних важелів економічного впливу в умовах становлення нових суб'єктів продукування залежності; визначення проєкцій неопротекціонізму: пп. 3.2, 3.3, 4.4); *кількісного та якісного компаративного аналізу* (оцінка макроекономічних координат глобальної взаємозалежності країн і визначення глобальних суб'єктно-об'єктних характеристик трансформації міжнародних економічних відносин: пп. 4.1, 4.2, 5.1, 5.2); *експертних оцінок та прогностичний* (виявлення варіаційних форм економічної незалежності внаслідок інституціоналізації глобальної економічної інтеграції та визначення потенційних глобальних рухів економічного зростання: пп. 3.1, 5.1); *багатовимірного статистичного аналізу* (для моделювання відносин економічної незалежності за участю анкерних країн: п. 5.2); *статистичний та графічний* (для обробки й узагальнення статистичних даних та їх ілюстрування у таблицях та рисунках: пп. 4.1, 4.2, 5.1, 5.2).

Інформаційною базою дослідження є дані статистичних джерел офіційних установ, експертно-консультаційних організацій, інформаційно-аналітичних бюлетенів й оглядів, монографічні дослідження, довідкова література, наукові публікації у вітчизняних і зарубіжних виданнях, аналітичні матеріали та рекомендації міжнародних експертів, офіційні публікації міжнародних інститутів і організацій.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації поглиблено теоретичні положення та концептуальні засади методології формування економічної незалежності країн під впливом глобалізації на основі ідентифікації сутнісної зміни характеру вияву залежності, об'єктивних передумов, домінант і детермінант, що дало змогу обґрунтувати еволюційність трансформації форм міжкраїнової взаємодії і визначити базисну парадигму незалежності. У процесі дослідження одержано наукові результати, що містять наукову новизну і характеризують особистий внесок автора в розробку окреслених проблем:

вперше:

- обґрунтовано й емпірично доведено, що процес економічної незалежності країн є об'єктивною реальністю сучасного витка глобалізації та характеризує якісно новий етап у розвитку міжнародних економічних відносин, який передбачає трансформування деструктивної симбіозної залежності у виважену синергетичну взаємозалежність країн і розглядається як процес формування складної метасистеми взаємовідносин у просторі та часі із притаманними їй специфічними рисами: розгалуженою структурою, компоненти якої відрізняються широким спектром різновекторних взаємозв'язків, субординованих на глобальному та регіональному інтеграційному рівнях; сукупністю економічних суперечностей, які властиві суб'єктам глобальної економіки і служать об'єктивним базисом виникнення нових форм взаємодії країн в умовах глобалізації; становленням і поширенням нових форм економічної взаємозалежності, притаманних дифузній хвилі глобалізації;

- сформульовано основні теоретичні положення авторської концепції економічної незалежності країн, що характеризується: формуванням гнучкої фрагментованої структури світового господарства; уніфікацією інституційних структур економічної взаємодії під впливом ринкового фундаменталізму та транснаціоналізації економічної діяльності; трансформацією ролі держави і посиленням наднаціональної політики регулювання; на зазначеній теоретико-методологічній основі обґрунтовано суть природи економічної незалежності у діалектичному взаємозв'язку категорій "залежність – домінування", "симетрія – асиметрія", "відсталість – розвиненість"; простежено модифікацію форм світогосподарських зв'язків в умовах трансформації детермінант відносин залежності; розкрито роль суб'єктів глобальної економіки у створенні нового формату міждержавної взаємодії; класифіковано міжнародні інституції за критерієм потенціалу генерування структурної, технологічної, торговельної, фінансової, інвестиційної, інформаційної залежності;

- запропоновано парадигму незалежності, в основу якої покладено синергетичну теоретико-концептуальну модель, яка описує стан поліваріантної міжкраїнової взаємозалежності, що характеризується: поглибленням внаслідок диверсифікації зростаючої економічної відкритості; нелінійністю ендогенних змін і процесів, посилених внаслідок дії екзогенних чинників; обопільним впливом країн із різним економічним потенціалом, що описується в термінах чутливості та вразливості й унеможливує усереднення або уніфікацію її виявів; адаптацією комплементарних форм глобальної і регіональної координації національних економічних політик. Незалежність визначено як вищу стадію взаємозалежності, що характеризується поліваріантністю, різнопорядковістю, складною ієрархічністю, децентралізованістю й багаторівневістю зв'язків та неоднозначністю наслідків, що зумовлюються не лише державами, але й іншими суб'єктами глобальної економіки;

удосконалено:

- теоретико-методологічні підходи до системного аналізу домінант економічної залежності виокремленням моделей симбіозної залежності, структурно-функціональних змін у міжкраїнових відносинах під впливом економічної глобалізації. Синергетична природа парадигми незалежності досліджена шляхом виокремлення й встановлення взаємонаступності концепцій залежності: "колоніальна залежність → насильницька залежність → залежність неокolonіалізму → інституційна залежність → торговельна (взаємо)залежність → макроекономічна взаємозалежність", що відображали трансформацію існуючих взаємозв'язків між суб'єктами світогосподарських відносин і модифікацію форм їх вияву;

- методологічні засади дослідження залежності обґрунтуванням її вихідного концепту, згідно з яким у процесі розгортання економічної глобалізації визначилися: *тип залежності* (ієрархічна, жорстко централізована і субординована, колоніальна, міждержавна, асиметрична, одновекторна – за першої хвилі (1870 - 1914 рр.); ієрархічна, міждержавна з наднаціональною регуляторною політикою, неокolonіальна, транснаціональна, циклічна – за другої хвилі (1945 - 1980 рр.); полізалежність, стратегічна взаємозалежність, неоліберальна, транснаціональна, кризово-трансмісійна, циклічна, системна – за третьої хвилі (1980 р. - по т.ч.)); *форми міжкраїнової залежності* (факторна, ресурсна, структур-

на, виробнича, технологічна, ринкова, міграційна, торговельна, інвестиційна, валютна, фінансова, монетарна, фіскальна, боргова, інституційна, політична); *взаємовідносини співпраці* (проста кооперація, проста координація, складна координація, координація в сфері економічної політики, політична кооперація, інтеграція), як визначальні об'єктивні передумови вияву центрально-периферійної фрагментації світової економіки і впливу на економічний розвиток її суб'єктів;

- визначення сутності економічної взаємозалежності, яка, на відміну від існуючих теорій, що розглядали її лише в торгово-фінансовому аспекті, ідентифікується глибинністю її виявів у монетарній, борговій, інвестиційній, фіскальній площинах, з абсолютизацією в інституційному та політичному вимірах, що формує сутнісні підстави незалежності з полівекторністю її проявів: частковий збіг інтересів її суб'єктів внаслідок історичного компромісу (взаємодія "країна – Центр – країна – Периферія"); одночасна реалізація рівномасштабних інтенцій країн (взаємодія в межах інтеграційних угруповань); взаємопоглинання інтересів суб'єктів (найчастіше на протигагу до пошуку розв'язання глобальних проблем цивілізаційного розвитку); міжкраїнова взаємодія як результат діяльності міжнародних організацій, членство в яких накладає певні обмеження на економічний суверенітет;

- методологічні засади типологізації країн на відміну від усталеного дихотомічного підходу на «розвинені» і «ті, що розвиваються» доповненням поняття "анкерних країн", економічний потенціал яких в останнє десятиліття справляє відчутний вплив на країни Центру. Дане положення закладає підвалини тривимірної таксономії і характеризує вектор нового формату залежності країн від Периферії до Центру, зміну конструкту та ідеології залежності під впливом глобальних трансформацій;

дістало подальший розвиток:

- структурування форм прояву феномена економічної взаємозалежності з позицій реципрокності: залежність за вектором генералізованої реципрокності ("країна-метрополія – країна-колонія"; "країна – міжнародна організація"; "країна – донор допомоги – країна – реципієнт допомоги"); взаємозалежність за вектором збалансованої реципрокності ("країна-центр – країна-периферія"; бірегіональні та трансрегіональні відносини у межах інтеграційних утворень); незалежність на тлі посилення негативної реципрокності ("ринок – держава"; "країни розвинені – країни, що розвиваються» в умовах реагування на глобальні виклики);

- ідентифікація форм неопротекціонізму з позицій незалежності, що дало змогу відстежити трансформацію економічної залежності у бік її гетерогенізації з одночасним продукуванням симетричних та асиметричних форм, здатних частково елімінувати вплив макроекономічної політики, здійснюваної країнами-емітентами резервних валют, зокрема залежність від політики відсоткових ставок, грошової емісії, наслідків лібералізації потоків капіталів;

- структурування напрямів макроекономічного взаємовпливу за критеріями залежності й вразливості до макроекономічних шоків: екзогенно детерміновані (шоки попиту, пропозиції, цінові, інфляційні, валютні, фінансові, технологічні, глобальні зміни у споживчих потребах; коливання кон'юнктури ринку; зміни бізнес-циклів; політика відсоткових

ставок; фінансові інновації; ірраціонально-спекулятивна поведінка інвесторів) та ендогенно детерміновані (інтенсивність фінансових, торговельних відносин між національними економіками; національні фактори ризику, пов'язані з макроекономічною і фінансовою політикою);

- теоретико-методологічні підходи до дослідження концепції економічної допомоги з позицій незалежності, що базується на моделі багатополлярності, на відміну від покладеної в основу парадигми залежності опікунської концепції поділу країн за ознакою "донор-реципієнт", що дало підстави для виявлення особливостей генерування відносин залежності відповідно до аналізу форм допомоги та її класифікації (двостороння, багатостороння, зв'язана, об'єднана, продовольча, технічна, фінансова, інфраструктурна, консультативна; трансферти у грошовій і натуральній формі; гранти; пільговий кредит; жорсткий кредит; допоміжний кредит; експортний кредит; допомога міжнародних організацій). Узагальнення сутнісних характеристик офіційної допомоги розвитку дозволило віднести її де-факто до інструменту генерування залежності в разі, якщо відбувається: економічна експансія країни-донора на ринки країн-реципієнтів допомоги; непропорційне зростання експорту товарів та послуг із країни – донора; згортання реалізації політики імпортозаміщення в країні – реципієнті; ситуація, за якою погашення раніше відкритих кредитних ліній передбачає відкриття нових; зростання залежності від імпорту технологій із країни-донора; консервування структурних перетворень або відсутність ознак економічного зростання в країні – реципієнті;

- дослідження природи структурної кризи української економіки виокремленням таких детермінант її залежності: від імпорту обладнання і сировини; енерговитратності виробництва; монополізації світових товарних ринків; контролю іноземним капіталом найприбутковіших і стратегічних секторів економіки та репатріації прибутку; ефекту Ванека – Райнерта; парадоксу технологічної відсталості за умови наявного інтелектуального потенціалу; значних ресурсних обмежень для створення національних ТНК; базових асиметрій у розвитку внутрішнього фінансового ринку та можливостей доступу до міжнародних фінансових ринків; макроекономічних асиметрій, які продукують проциклічну політику в умовах залежності від нестабільного міжнародного фінансування, що дало можливість ідентифікувати українську економіку як насильницько-залежну;

- моделювання глибини взаємозалежності країн на основі емпіричної перевірки вразливості та чутливості обраних країн – членів ЄС, анкерних країн та України, на основі чого доведено, що лібералізація торговельних відносин не уніфікує прояви залежності країн, які можуть набувати форм економічної вразливості, і передбачають співіснування варіантів їх модифікації – від ідеально симетричної до ідеально асиметричної економічної залежності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що основні теоретичні положення, висновки та рекомендації, сформульовані автором у дисертації, можуть бути методологічною базою для розробки ефективних механізмів регулювання відносин залежності в інвестиційно-фінансовій, інтеграційній і безпековій сферах як на внутрішньокраїновому, так і на глобальному рівнях.

Наукові розробки, висновки і практичні рекомендації автора були використані: Комітетом з питань європейської інтеграції Верховної Ради України при підготовці висновків на відповідність законопроектів праву Європейського Союзу (довідка про впровадження від 29.05.2014 р.); Радою національної безпеки і оборони України при розробці нової редакції Стратегії національної безпеки України (довідка про впровадження №539/5-6-3/1 від 18.04.2014 р.); Комітетом Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони в його законотворчій діяльності (довідка про впровадження №0128 від 24.04.2014 р.); Комітетом з питань промислової та інвестиційної політики Верховної Ради України в проекті Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів (реєстр.№2903 від 22.04.2013), а також проекті Закону про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання залучення інвестицій (реєстр.№2101а від 22.05.2013 у другому читанні) (довідка про впровадження №04-33/12-124/105954 від 29.05.2014); Комітетом з питань податкової та митної політики Верховної Ради України при обговоренні законопроектів у робочих групах (довідка про впровадження №04-30/10-335 від 23.04.2014); Державною службою статистики України при розробці «Методологічного посібника зі статистики зовнішньої торгівлі товарами», затвердженого наказом Держстату від 28.12.2012 №546» (реєстр.№18.1-22/37/14); Регіональним філіалом національного інституту стратегічних досліджень у м. Донецьку при впровадженні теоретичних положень та практичних рекомендацій у його дослідницьку діяльність (реєстр.№184/04 від 24.03.2014). Матеріали і результати дисертаційного дослідження використовують також у навчальному процесі при викладанні дисциплін «Міжнародна макроекономіка», «Міжнародна економічна безпека» та «Глобальні проблеми світового господарства і міжнародних економічних відносин» в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка про впровадження №048/11-167 від 23.04.2014 р.); при викладанні дисциплін «Міжнародні економічні відносини» і «Міжнародна торгівля» в Національній академії статистики, обліку та аудиту Державної служби статистики України (реєстр.№380 від 28.05.2014).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібно виконаною науковою роботою, у якій викладено авторський підхід до формування теоретичних, методологічних і прикладних аспектів виявлення детермінант і домінант становлення парадигми економічної незалежності країн. Наукові положення, висновки і рекомендації, у тому числі і ті, що характеризують наукову новизну, отримані автором особисто. Особистий внесок автора в роботах, опублікованих у співавторстві, відображений окремо у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Матеріали дисертаційної роботи апробовані в методичних розробках, викладені в монографії та статтях, упроваджені у навчальний процес. Основні положення і результати дисертаційного дослідження доповідалися і обговорювалися на міжнародних, всеукраїнських і міжвузівських наукових і науково-практичних конференціях. Серед них, зокрема, VII Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ» (17–20 вересня 2009 р., м. Донецьк); Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених, аспі-

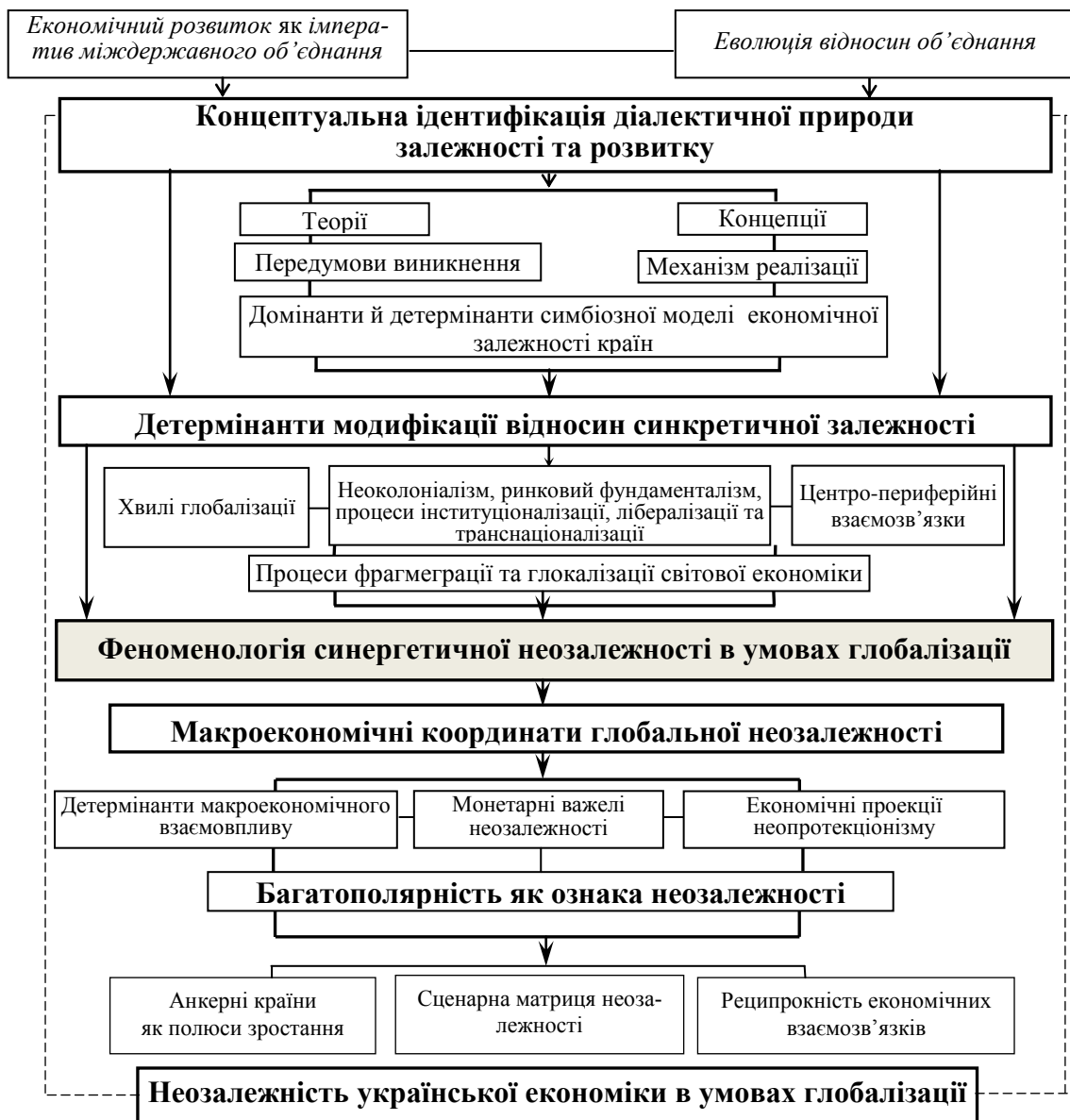
рантів і студентів «Организационно-экономические проблемы регионального развития в современных условиях» (22 квітня 2010 р., м. Сімферополь); VII Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених, аспірантів і студентів «Актуальні проблеми фінансової системи України» (23 квітня 2010 р., м. Черкаси); VI Міжнародна науково-практична конференція «Украина и глобальная экономика: теория и практика хозяйствования» (29-30 жовтня 2010 р., м. Сімферополь); IX Міжнародна науково-практична конференція «Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ» (23-26 травня 2011 р., м.Одеса, м.Севастополь); Третій Всесвітній Нобелівський економічний конгрес «Світова економіка ХХІ століття: цикли та кризи» «Роль економічної науки у формуванні національних стратегій» (16-19 травня 2012 р., м. Дніпропетровськ); X Міжнародна науково-практична конференція «Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества ГУАМ» (14-21 вересня 2012 р., м. Албена); Всеукраїнська науково-практична конференція «Интеграционные приоритеты Украины в современном геоэкономическом пространстве» (28-29 вересня 2012 р., м. Сімферополь); Міжнародна науково-практична конференція «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі» (10 квітня 2013 р., м. Київ); II щорічна Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право» (11-12 квітня 2013 р., м. Львів); VI Міжнародна науково-практична конференція «Инвестиционно-инновационная стратегия развития национальной экономики в условиях глобальной экономической системы» (24-26 травня 2013 р., м. Маріуполь); XII Міжнародна науково-практична конференція «Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект» (31 січня – 2 лютого 2014 р., м. Донецьк).

Публікації. За результатами дисертаційної роботи опубліковано 50 наукових праць, серед яких: одноосібна монографія (25,32 друк. арк.), 1 колективна монографія (особисто авторів належить 1,3 друк. арк.), 48 наукових статей, з них 29 – у наукових фахових виданнях України обсягом 15,12 друк. арк., 14 статей – у зарубіжних виданнях і наукових фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз обсягом 7,47 друк. арк., 5 тез наукових доповідей обсягом 1 друк. арк.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел. Основний текст роботи викладено на 436 сторінках, що містять 49 таблиць, 84 рисунків (з них 14 таблиць і 10 рисунків займають 24 окремих сторінок). До списку використаних джерел входить 495 найменувань на 50 сторінках. Робота містить 27 додатків на 81 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «Діалектика залежності і розвитку в теоретичних концептах глобальної економічної взаємодії» науково обґрунтовано сутнісну природу економічного розвитку як імперативу міждержавного об'єднання; розкрито змістовне наповнення теорій залежності як еволюційного підґрунтя синергетичної парадигми незалежності; запропоновано авторський підхід щодо концептуальної ідентифікації діалектичної природи економічного розвитку водночас як результату подолання відносин залежності, так і причини їхнього продукування (рис. 1).

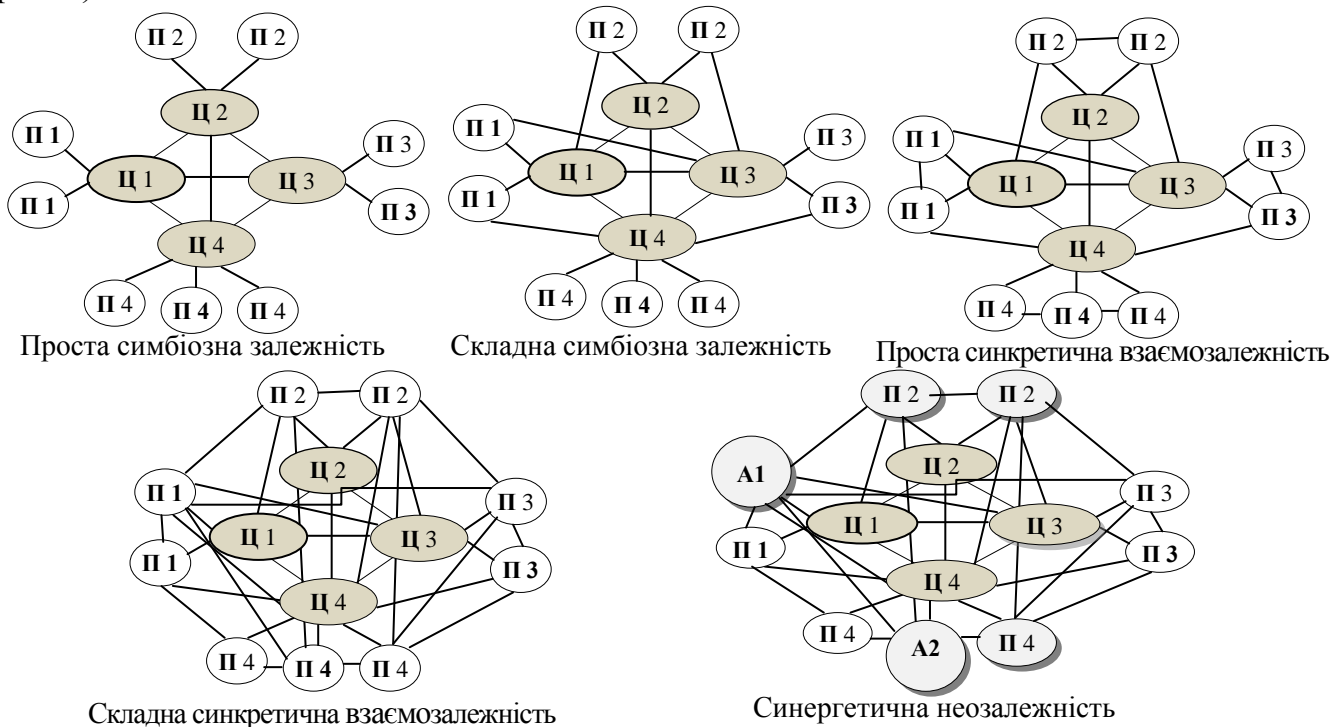

Рис. 1. Структурно-логічна схема дослідження формування парадигми економічної незалежності країн в умовах глобалізації

Складено автором

З'ясовано, що просторова й економічна експансія як ідейна основа геополітики реалізує свій конструктивний потенціал через функціональну детермінованість залежності та домінування, розвитку й недорозвиненості і передбачає збільшення зони впливу одних країн на інші внаслідок розширення або поглиблення світової системи. Процес міжкраїнового об'єднання, ініційованого економічними, політичними, військовими або соціоку-

льтурними стимулами, посилив фактор простору в історії людської цивілізації, а розвиток капіталістичної ринкової системи з іманентною їй нерівністю зафіксував ієрархічну організацію міжнародних відносин і їх жорстке регулювання. Дослідження еволюції категорії "залежність" доводить: як продукт історичного розвитку, вона постійно зазнавала модифікацій як за змістом, так і за формами вияву під впливом глобальних структурних зрушень (рис. 2).

Рис.2 Еволюція відносин залежності в діалектичній тріаді «залежність – взаємозалежність – незалежність»

Примітка: Ц – центр, П – периферія. Складено автором

Проведена хронологія поглядів на категорію «залежність» з позицій adeptів відповідних теорій дала змогу виокремити передумови виникнення та механізм реалізації відносин залежності, з'ясувати їхні доміанти і детермінанти, відстежити зв'язок з економічним розвитком і продукованими формами залежності. У процесі дослідження обґрунтовано спорідненість історично пов'язаних наукових концепцій залежності, що дало змогу згрупувати їх у логічній еволюційно-змістовній послідовності та розкрити сутнісну основу формування парадигми незалежності: 1) концепції залежності від попереднього розвитку (теорії: полюсів зростання, ендогенного розвитку, місцевого розвитку, піднесення, модернізації), що виокремлювали ресурсну, сировинну, факторну, виробничу, структурну, технологічну й інноваційну залежності; 2) концепції світ-системного підходу, що окреслювали фінансову, монетарну, інституційну, політичну залежності; 3) концепції залежності (через розкриття структуралістського, марксистського, неомарксистського підходів), що виокремлювали структурну, технологічну й фінансову залежності; 4) модифіковані концепції залежності (через розкриття глобалізаційного, неоструктуралістського підходів) з виділенням структурної, виробничої, ринкової, неоліберальної, політичної, інституційної залежності. З'ясовано, що тоді як системні теорії надають примат об'єктивним факторам породження й ескалації відносин економічної залежності, констатуючи їх як даність, adeptи

теорій одиничних рівнів абсолютизують специфічні вияви залежності (відмінності у державних інтересах, особливості впровадження стратегій розвитку, позаекономічні фактори впливу), при цьому не вмонтовуючи їх у загальний історичний контекст. Доведено, що лише комбінаторний підхід, що поєднуватиме висновки окреслених теорій одиничного і системного рівнів, дасть змогу глибоко проаналізувати причини недорозвиненості в країнах Периферії та запропонувати шляхи подолання відносин деструктивної залежності.

Визнано, що двоїста категоріальна концепція (Центр – Периферія; Північ – Південь; ОЕСР – НРК) вкорінювала глобальну стратифікацію, відображаючи процес диференціації країн з позицій уніфікованого орієнталізму. До ознак країн Центру світової економіки було віднесено: домінуючу, активну роль у світовій торгівлі та потоках капіталу; наявність розгалуженої системи взаємозв'язків. Характерними рисами периферійних економік, що відігравали другорядну або пасивну роль у світовій торгівлі, були їх зовнішня залежність від Центру як кредитора капіталу, джерела значної частини імпорту і споживача товарів, призначених для експорту та неможливість встановлення діадних зв'язків без опосередкування Центру.

Встановлено, що принципи спрямованості, безперервності, кумулятивності та необоротності, покладені в основу трактування розвитку, зумовлюють специфіку дослідження відносин економічної залежності, іманентних кожній стадії міжкраїнової взаємодії, інспірованої як задля досягнення економічного домінування одних (Центру) за умови підпорядкування інтересів інших (Периферії), так і заради реалізації спільних ініціатив, продиктованих самою еволюцією. Це дало змогу виокремити вертикальну (як наслідок асиметричних відносин між Центром і Периферією, що проявлялась у особливостях поділу праці й торгівлі, нерівномірному обміні, екзогенному політичному впливі) та феодальну взаємодії, що визначали епігенез економічної залежності. Остання передбачала варіації взаємодії, що характеризували зосередженість зв'язків Периферії зі своїм Центром, а також її нездатність взаємодіяти з іншими суб'єктами глобальної економіки: взаємодія між Центром і Периферією вертикальна; взаємодія між Периферією і Периферією відсутня; багатостороння взаємодія за участі всіх трьох суб'єктів відсутня; взаємодія із зовнішнім світом монополізована Центром із двома можливими варіаціями (взаємодія Периферії з іншими країнами Центру відсутня; взаємодія як Центру, так як і Периферії з державами Периферії, що належать до інших держав Центру, відсутня).

Спираючись на основні положення теорій економічної залежності і розвитку в їхній діалектичній взаємодії, ідентифіковано причинну зумовленість розвитку залежної країни від імпульсів зростання, продукованих домінантною країною. Базуючись на фундаменті детермінізму та причинної зумовленості економічних процесів, теорії залежності визнавали за розвитком, незалежно від його часових вимірів, спосіб прогнозування базових характеристик відносин залежності у майбутньому. Утім, діалектика позачасової детермінованості подій та їхньої оборотності демонструє нагальність визнання складнішої причинної детермінованості – нелінійної причинності. Вразливість теорій залежності в частині їхнього безапеляційного визнання за процесом підпорядкування інтересів країн "Периферії" цілям розвитку країн "Центру" підгрунтя їхньої співпраці, в умовах зростаючої впливовості

економік периферійних країн на структурні зрушення в країнах домінування, визначила актуальність пошуку нової парадигми залежності, що враховувала б наявні й потенційні можливості становлення складнішої взаємозалежності та взаємовпливовості в напрямі "Периферія – Центр".

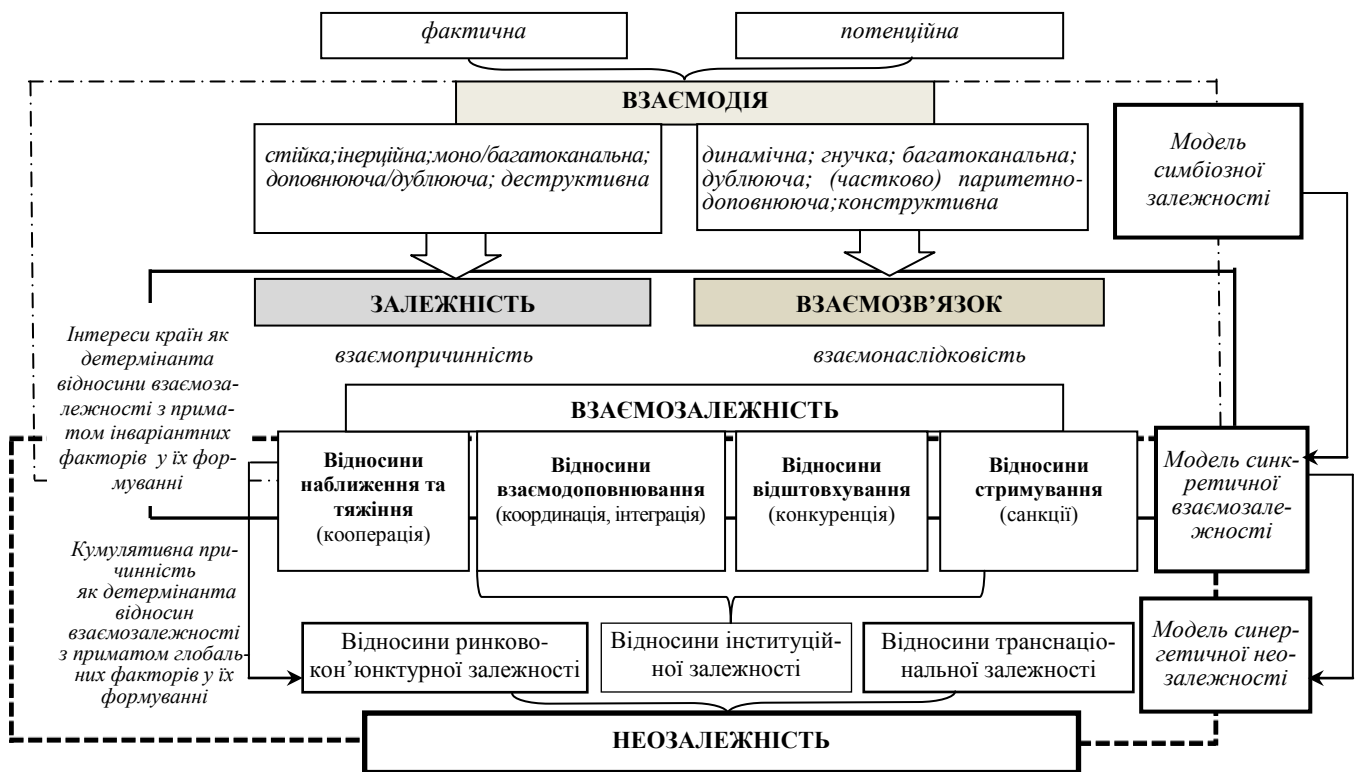
У другому розділі *«Детермінанти модифікації парадигми залежності в умовах формування синергетичного світопорядку»*, застосовуючи історично-еволюційний і системно-синергетичний підходи з елементами новітньої компаративістики, окреслено засади методології дослідження асиметричних відносин глобальної взаємозалежності за умов поглиблення міжнародного поділу праці, проведено аналіз детермінант модифікації парадигми залежності, глобальних зрушень у міжкраїновій взаємодії під час першої та другої глобалізаційних хвиль.

Аргументовано, що методологія системного підходу передбачає дослідження відносин залежності через вивчення сукупності елементів з певними зв'язками між ними, базуючись на таких ознаках систем, як: цілісність / сумативність; відкритість / закритість; гомеостатичність / гетеростатичність; ієрархічність / конархічність; статичність / динамічність; стаціонарність / нестаціонарність прогресуючих чи регресуючих процесів. Це дозволило ідентифікувати глобальний розвиток і міжнародний поділ праці як детермінуючий і регулюючий інваріанти залежності. Неінваріантні вияви залежності характеризуються високим ступенем диференціації залежно від етапу економічного, технологічного розвитку країн, що вступають у відносини взаємодії. Домінантами модифікації відносин залежності є: глобалізація як прояв процесів інтернаціоналізації, лібералізація, детериторизація; інституціоналізація міжкраїнової взаємодії; ринковий фундаменталізм; відкритість економіки; монетарний і борговий характер глобальної економіки; транснаціоналізація. Детермінантами ж фундаментальних змін у сутнісному сприйнятті залежності є: основні форми міжнародних економічних відносин із притаманними їм законами розвитку; типи економічних відносин, що переважають у Центрі та способи, за допомогою яких останні здійснюють експансію; типи економічних відносин, які існують усередині периферійних країн, що перебувають у відносинах залежності; факторозабезпеченість країн.

Охарактеризовано синергетичний підхід до економічної незалежності шляхом визнання нестійкості та нестабільності взаємозв'язків як фундаментальних характеристик різних форм міжкраїнових взаємодій і спростування сприйняття ентропійного характеру системи як винятково руйнівного. Зміна структури взаємозв'язків, що укорінилась під час першої хвилі глобалізації, попри радикальні зміни, іманентні другій глобалізаційній хвилі, лише на сучасному етапі трансформації світової економіки, що супроводжується глобальними за своїм проявом кризами, зміною самої філософії господарювання, продукує імпульси до набуття системою (завдяки інтенсифікації глобальних за своєю природою імпульсів для всіх країн незалежно від їхнього розвитку на тлі мобілізації ендегенного потенціалу до зростання) нових варіацій ребалансування рушійних сил світової економіки та самоорганізації на нових засадах (складної ієрархічності, багатополлярності).

Встановлено, що історичні умови продукування відносин економічної залежності та їхній прояв змінювались з кожною глобалізаційною хвилею, втім, якщо в окремих випад-

ках можна відстежити прямий взаємозв'язок між ними (розпад колоніальної системи → неоклоніалізм; поглиблення МПП → транснаціональна залежність; утворення міжнародних організацій → інституційна залежність), в інших встановлення причинно-наслідкових зв'язків вимагає більш глибокого аналізу (насильницький лібералізм → технологічна залежність; примусова конкуренція → торговельна, технологічна залежність). Стан економічної взаємозалежності визначено як причинно-наслідковий зв'язок, що виникає в процесі взаємодії національних господарств і породжує взаємодію (внутрішню та зовнішню; пряму й опосередковану; конструктивну і деструктивну; постійну та змінну; відновлювальну й не відновлювальну; замінювану й унікальну; слабку, помірковану, виражену, сильну, тотальну; фрагментарну та глобальну) (рис.3).

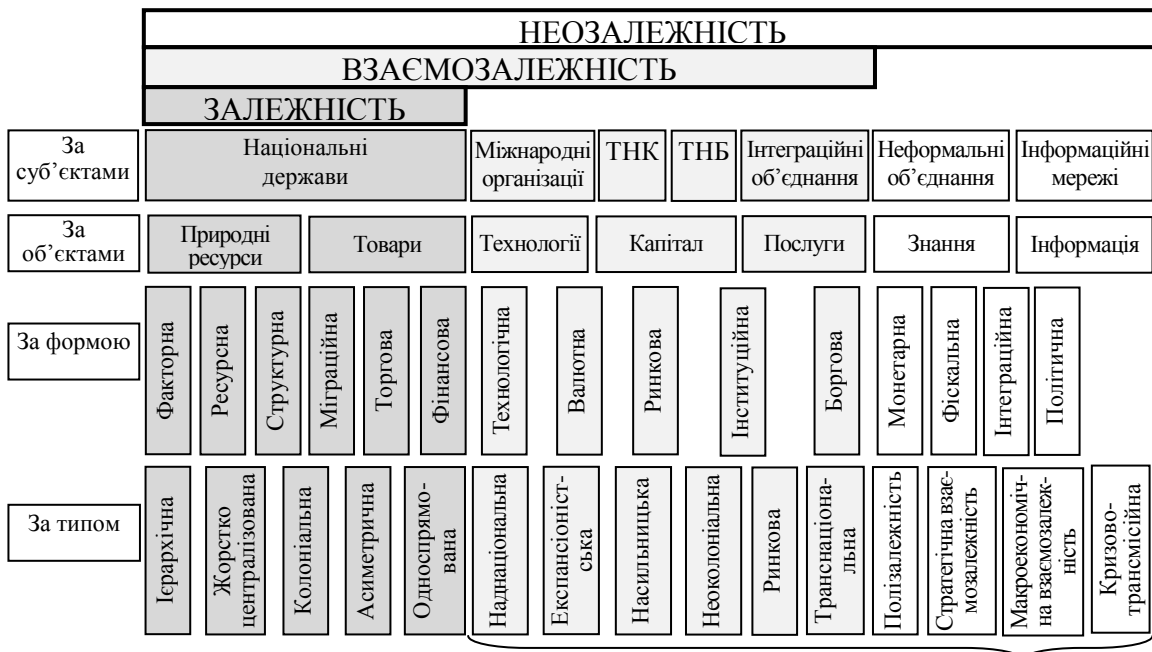
Рис. 3. Еволюція дефініцій економічних взаємовідносин у контексті синергетичної парадигми незалежності

Складено автором

Констатовано, що структурна залежність як першооснова незалежності за тих або інших історичних реалій загострювалась у формі ресурсної, технологічної й фінансової залежностей, будучи інспірованою низкою факторів, зокрема: економічною спеціалізацією; структурою виробництва; продуктивністю праці; умовами торгівлі; режимами накопичення країни-метрополії; ресурсною забезпеченістю; особливостями накопичення капіталу та доступу до фінансових ресурсів; лібералізацією ринку; функціонуванням ринку інтелектуальної власності; хвилями інновацій; інвестиціями у людський капітал. Досліджено становлення неокolonіальних механізмів впливу як реакції на деколонізацію країн Периферії через виявлення інструментів економічної експансії з виокремленням її товарної, фінансової та трудової складових.

Неозалежність інтерпретовано як вищу стадію взаємозалежності, що характеризується поліваріантністю, різнопорядковістю, складною ієрархічністю, децентралізованістю й багаторівневістю зв'язків і породжуваних ними наслідків, що продукуються не лише державами, але й іншими суб'єктами глобальної економіки (рис.4).

Рис.4. Генеза незалежності

Складено автором

Актуальність формування теоретичної концепції незалежності обґрунтована так званими «провалами глобалізації», зокрема: абсолютизацією ринку і вільної конкуренції; зростанням залежності національної економіки від рішень і дій інститутів наднаціонального масштабу; посиленням негативних соціально-економічних ефектів присутності ТНК в межах національних економік; зниженням ефективності традиційних інструментів макроекономічного регулювання; посиленням самодостатності і спекулятивного характеру світового фінансового ринку, зростанням залежності реального сектора від грошової і фінансової компонент; посиленням фінансових криз і дестабілізацією національних економік під впливом лібералізації руху капіталу; наростанням нерівномірності розподілу доходів у глобальному масштабі; загостренням соціальної і політичної нестабільності.

У третьому розділі «Феноменологія незалежності в умовах економічної глобалізації» розкрито сутність економічної незалежності як форми вияву фундаментальних зрушень у глобальному домінуванні; проаналізовано роль інституційних важелів економічного впливу як доміанти незалежності; відстежено роль ринку в трансформації функцій держави для з'ясування потенційних форм економічної незалежності як наслідку формування новітньої моделі інституціоналізації глобального економічного розвитку; проаналізовано трансформацію форм економічної залежності та становлення її конфігуративних варіацій для інтерпретації концепції «економічної незалежності» з виокремленням акторів її продукування; досліджено суб'єктно-об'єктна диспозиція глобального управління в умовах незалежності.

Досліджено, що еволюційні зміни, які відбувались у природі економічної залежності, змінювали її сприйняття з такої, що продукована ендегенними факторами розвитку до екзогенно-спровокованої, з поступовим зростанням важливості ринкової домінанти у визначенні її сутнісного наповнення. Становлення економічної незалежності передбачило формування ознак складнопідпорядкованості, багаторівневості, що було продиктоване не лише відсутністю єдиного центру продукування інтенцій до співпраці, але й можливістю становлення Центру на Периферії щодо решти її країн з поступовим просуванням у ранг глобальних гравців (табл.1).

Таблиця 1

Системні характеристики понять «залежність», «взаємозалежність», «незалежність»

ОЗНАКИ ЗАЛЕЖНОСТІ Перша хвиля глобалізації	ОЗНАКИ ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ Перша й друга хвиля глобалізації	ОЗНАКИ НЕОЗАЛЕЖНОСТІ Третя хвиля глобалізації
• за природою: внутрішня	• за природою: внутрішня і зовнішня	• за природою: ринкова, глобальна
• наявність жорсткої ієрархії і підпорядкованості	• відсутність чіткої ієрархії, підпорядкованості	• полізалежність, що характеризується уніфікацією правил співпраці
• Ц* як генератор відносин домінування і залежності	• наявність багатосторонніх виявів залежності	• багаторівнева (складнопідрядна) залежність
• існування Ц і П*	• існування Ц і П	• існування Ц і П; формування ознак країн Ц в країнах П
• розвиток П не є самовідтворюючим і стійким	• розвиток П залежить від Ц, утім є стійким і самовідтворюючим	• розвиток П і Ц залежить від бізнес-циклу G7; відчуває вплив дисбалансів, продукованих як країнами Ц, так і П; розвиток П стимулює розвиток менш розвинених країн П
• існуючі зв'язки між П і Ц орієнтовані на стимулювання економічного зростання і розвитку країн Ц	• існуючі зв'язки між П і Ц передбачають урахування фактора економічного зростання і розвитку країн П	• існуючі зв'язки між П і Ц передбачають вплив економічного зростання і розвитку країн П на країни Ц
• економічні витрати від призупинення взаємозв'язків мають глибоко асиметричний характер між країнами П і Ц, що поглиблює залежність	• економічні витрати від призупинення взаємозв'язків мають невиразно асиметричний характер між країнами П і Ц, що пояснює вразливість П	• руйнівні наслідки від призупинення взаємозв'язків мінімізовані за рахунок існування розгалуженої мережі торгових партнерів, які є взаємозамінюваними між собою на тлі диверсифікованої структури виробництва
• структура виробництва П залежить від потреб Ц і орієнтована на зовнішні ринки Ц	• структура виробництва П орієнтована як на зовнішні ринки Ц, так і на внутрішні ринки, задовольняючи потреби одних та інших	• структура виробництва П орієнтована як на зовнішні ринки Ц, так і на внутрішні ринки, задовольняючи потреби одних та інших; умови господарювання у П вносять зміни до структури виробництва Ц
• МПП, що консервує технологічну відсталість П	• МПП, що заохочує технологічний розвиток Ц	• МПП, у якому П і Ц здатні виробляти однопорядкові технології
• розвиток процесів індустріалізації П залежить від Ц; упровадження на П застарілих енерговитратних технологій	• розвиток процесів індустріалізації П залежить від Ц; упровадження на П застарілих енерговитратних технологій	• Ц потерпає від деіндустріалізації внаслідок перенесення виробництва у країни П; • П переносить виробництво в інші менш розвинені країни П;
• потоки капіталів від Ц до П	• потоки капіталів між Ц і Ц, від Ц до П	• потоки капіталів від Ц до П; від П до Ц; між П і П
• вплив капіталу з П як наслідок господарської діяльності з «Ц»	• вплив капіталу з П як наслідок господарської діяльності з Ц	• вплив капіталу з Ц як наслідок господарської діяльності з П
• залежність П від центрів емісії резервних валют	• поступове формування золото-валютних резервів на П	• феномен надлишкових резервів П; прояв залежності Ц від капіталу з П; формування передумов створення резервних валют у межах країн П
• дивергенція рівня доходів між П і Ц	• дивергенція рівня доходів між П і Ц	• дивергенція рівня доходів у межах Ц; конвергенція рівня доходів П і Ц
• незначна частка країн П у формуванні світового ВВП	• зростання частки країн П у формуванні світового ВВП	• зростання частки країн П у формуванні світового ВВП
• відсутність міжнародного регулювання	• формування міжнародних організацій, що генерують асиметричні відносини залежності внаслідок нерівномірного розвитку П і Ц	• поступове зростання впливовості країн П у міжнародних організаціях внаслідок збільшення їхньої ваги у світовій економіці
• кооперація	• координація	• інтеграція, федералізація, дезінтеграція

*Примітка: Ц – центр, П – периферія.

Складено автором

Аргументовано, що інтеграція та фрагментація, глобалізація та локалізація як суперечливі, проте нерозривні тенденції розвитку глобальної економіки формують нові процеси фрагментації (формування та зміцнення блоків і союзів «національних держав» у вигляді складних ієрархічних систем на тлі збільшення кількості акторів на світовій арені з подальшою зміною в балансі їхніх сил) та глокалізації (рестратифікації світу, що базується на нових принципах, що уможлиблює створення нової ієрархії світового масштабу). Це дає змогу визначити незалежність як процес міжкраїнової взаємодії, що характеризується продукуванням різних форм взаємозалежності на основі встановлення як асиметричних (Північ – Південь), так і симетричних (Північ – Північ, Південь – Південь, в межах регіональних угруповань) відносин різного рівня чутливості і вразливості попри уніфікацію глобальних правил співіснування, втілених у процесі їхньої регуляторної гармонізації на тлі поступового елімінування регулюючих функцій держави, викликаних транснаціоналізацією й закладанням підвалин наднаціонального регулювання, іманентною рисою якого стає поступова реконфігурація центрів сили, що супроводжується формуванням нових полюсів економічного зростання, інспірованих розвитком країн Півдня.

Простежено, що досягнення економічного розвитку суміжне з продукуванням різних форм залежності, взаємозалежності та реконфігурацією полюсів глобального зростання. Адаптуючи свеннісонівське «здорове коло» економічного зростання до відносин залежності, іманентних етапу дифузної глобалізації, запропоновано логічні причинно-наслідкові зв'язки, описані в термінах «гармонійне коло прогресуючої взаємозалежності», «хибне коло деструктивної залежності і взаємозалежності». На відміну від економічної взаємозалежності, що описується в термінах частки торгівлі й обсягів потоків капіталів, обґрунтовано нагальність виявлення сутності економічної незалежності через множинність комбінацій взаємовпливу продуцентів цивілізаційної, ринкової, інституційної, інтеграційної, фінансової, технологічної, інформаційної, соціокультурної залежностей під впливом глобалізаційних зрушень, що дало змогу розглянути суб'єкти міжнародних економічних відносин з позицій їхнього потенціалу до продукування відносин незалежності як еволюційної домінанти глобальної співпраці.

Виокремлено відмінні причинно-наслідкові зв'язки між складовими незалежності відповідно до рівня економічного розвитку країн, що передбачає легітимізацію гібридних форм співпраці (між регіональними угрупованнями; бірегіональні та трансрегіональні відносини, участь у яких не завжди прив'язана до конкретних регіональних угруповань та може охоплювати країни з понад двох регіонів; гібридні відносини, як, зокрема, між регіональними угрупованнями й окремими потужними країнами) за одночасного вияву процесів конвергенції й дивергенції національних економічних систем.

Констатовано істотну реконфігурацію міжкраїнової взаємодії внаслідок створення альтернативних мереж взаємозв'язків (корпорації, неурядові організації, міжнародні організації, регіональні економічні угруповання, наднаціональні організації), яким передається частина суб'єктності (влада, повноваження, ресурси), що актуалізує потребу формування ефективної полівекторної інституційної системи, яка передбачає застосування мережевого

принципу організації влади на різних рівнях. Аргументовано, що держава опиняється в тріаді залежності: ринок ↔ інституція ↔ неформальні об'єднання.

На основі математичного моделювання перевірено висновки теорій економічної взаємозалежності в частині потенційного розподілу відносних вигравів від економічної взаємодії обраних розвинених країн і країн, що розвиваються. Економічну взаємозалежність обрховано шляхом об'єднання показників значимості (*Sal*) і симетрії (*Sym*) економічних відносин в один (*Interdep*):

$$Sal_{ij} = \sqrt{TrShar_{ij} TrShar_{ji}} \quad (1)$$

$$Sym_{ij} = 1 - |TrShar_{ij} - TrShar_{ji}| \quad (2)$$

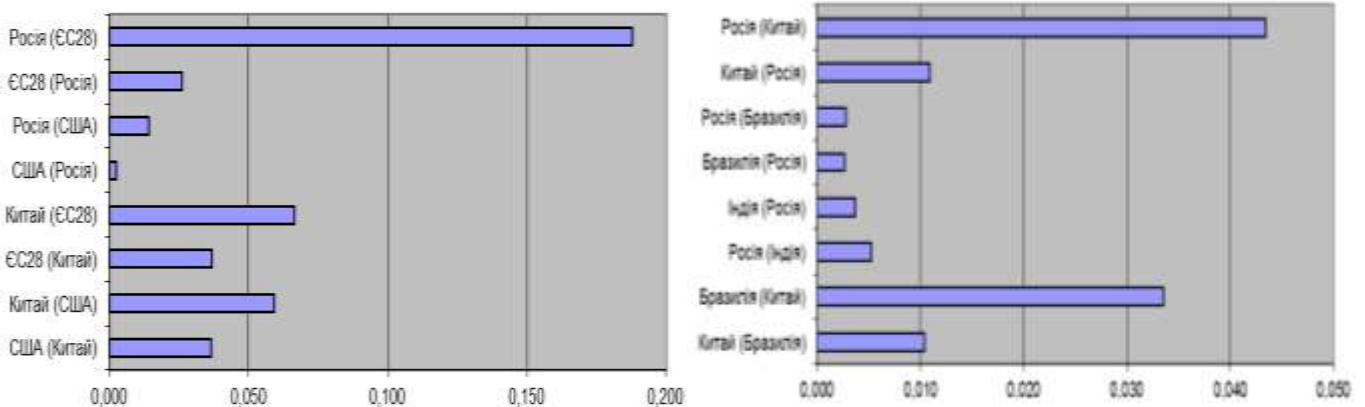
$$Interdep_{ij} = Sal_{ij} * Sym_{ij} \quad (3)$$

$$TradShar_{ij} = \frac{DyadTr_{ij}}{TTrad_i} \quad (4)$$

$$Dep_{ij,t} = \frac{X_{ij,t} + M_{ij,t}}{GDP_{i,t}} \quad (5)$$

де: *DyadTr* – це обсяг імпорту й експорту між державами *i* та *j*; *TTrade* – це сукупний обсяг імпорту і експорту Держави *i* з усіма її торговими партнерами; *Dep* – відносний показник для Держави *i* щодо Держави *j*; *X* – обсяг експорту з Держави *i* до Держави *j* у момент часу *t*; *M* – обсяг експорту з Держави *i* до Держави *j* у момент часу *t*.

З'ясовано, що країни, які традиційно становили ядро світової економіки (США, Велика Британія, Франція, Німеччина), поступово втрачають унікальні переваги у формуванні торговельних й інвестиційних зв'язків. З проаналізованої структури взаємовідносин випливає, що Китай і США є глобальними державами, торгові інтереси яких репрезентовані в усіх регіонах світу.

Рис.5. Взаємозалежність у межах обраних країн

Розраховано автором за даними: Trademap [Electronic resource] / International Trade Center. – Mode of access: <http://www.trademap.org>; World Bank Indicators [Electronic resource] // The World Bank. – Mode of access: <http://data.worldbank.org/indicator/>.

Встановлено, що залежність Китаю від США поступово знижується, тоді як США від Китаю – зростає. Це дає змогу стверджувати про новітні вияви асиметричності залежності в умовах третьої хвилі глобалізації (рис.5). Глибина взаємозалежності ЄС-15 та КНР майже ідентична показникам останньої в парі США – КНР зі збереженням окресленої асиметрії, що демонструє поступове зниження залежності КНР від обраних для аналізу торгових партнерів й підтверджує глибинні трансформації, викликані як геополітичними змінами, так і внутрішніми структурними реформами, що пережили окремі країни Периферії.

У четвертому розділі «*Макроекономічні координати глобальної незалежності*» досліджено макроекономічний взаємовплив у вимірі Північ – Південь; проаналізовано характер впливу монетарної складової незалежності в умовах реалізації валютно-фінансової інтеграції; запропоновано економічний інструментарій неопротекціонізму як інструменту уникнення відносин асиметричної залежності.

Визначено роль національної макроекономічної політики країн у модифікації бізнес-циклів у вимірі Північ – Південь; проведено ретроспективний аналіз структурних диспропорцій та глобальних асиметрій розвитку, що дало змогу констатувати зменшення впливу країн Півночі на вихідні темпи зростання країн Півдня та зростання стійкості Півдня до циклічних коливань на Півночі внаслідок поступового зменшення їх структурної залежності. Виходячи з тенденцій деіндустріалізації розвинених країн як новітньої тенденції XXI ст., що інспірована наявними технологічними асиметріями на тлі зростаючої віддачі від капіталу з точки зору ефективності його інвестування у промисловість країн Півдня, фокусовано увагу на констатації різновекторного взаємовпливу у ланцюгу причинно-наслідкових зв'язків за напрямом Північ – Південь: технологічні асиметрії й відмінності у соціально-економічному рівні розвитку → деіндустріалізація розвинених країн і загострення проблем на макроекономічному рівні (безробіття, сукупний попит, дезінфляція, дефіцит платіжного балансу тощо) → приплив ПІІ у країни Півдня й розвиток його виробничих потужностей → зростання сукупного попиту й економічної активності Півдня → профіцит платіжного балансу → загострення проблеми надлишку заощаджень → економічне зростання у країнах – лідерах регіону → економічні дисбаланси за віссю Північ – Південь.

На основі стандартної моделі Північ – Південь Р. Фіндлея доведено, що традиційний підхід асиметричної взаємодії Північ – Південь не є більше визначальним. Запропоновано підхід реципрокної неовзаємодії, що є наслідком трансформації характеру взаємодії між Північчю і Півднем від односпрямованої залежності до багатосторонньої взаємозалежності за рахунок: зміни структури МПП внаслідок формування глобальних ланцюгів доданої вартості; становлення нової моделі потоків капіталу; збільшення економічної ваги емерджентних економік Півдня у формуванні динаміки світового ВВП і попиту та пропозиції на світових товарних ринках; зростання частки внутрішнього попиту в структурі сукупного попиту як детермінанти зростання Півдня. На основі емпіричного аналізу міжкраїнової незалежності виокремлено канали макроекономічного взаємовпливу, що дало змогу визначити регіональні й глобальні детермінанти незалежності на сучасному етапі (табл.2).

З позицій конфігурації "несумісної трійці" досліджено монетарні виміри взаємозалежності з виокремленням: "гонконзького" типу, що передбачає співіснування стабільного валютного курсу і відкритих ринків капіталу; "китайського" типу, який характеризується поєднанням стабільного валютного курсу та збереженням грошового суверенітету; "американського" типу, якому притаманна конфігурація лібералізованих фінансових ринків і грошового суверенітету; "усередненого" типу з помірним ступенем наявності усіх трьох характеристик.

Характерні ознаки економічної незалежності

Глобальні детермінанти залежності	Суперечності у розподілі первинних ресурсів; у технологічному, економічному, фінансовому, інституційному, соціокультурному розвитку
	Підвищення ролі країн, що розвиваються, у формуванні географії міжнародної торгівлі та інвестицій
	Торгівля та інвестиції за напрямом «Південь-Південь» стає важливою новою силою у світовій економіці
	Перевага фінансових каналів відносно торговельних у відносинах Північ-Південь із зростаючою важливістю Півдня для підйому світової економіки
	Глобальні дисбаланси (попиту-пропозиції, заощадження-інвестицій, платіжні, фінансові, фіскальні і т.д.)
	Відхилення в демографії між країнами Півночі і країнами Півдня
Регіональні детермінанти залежності	Підвищення процентних ставок у країнах Півночі негативно вплине на більшість країн Півдня
	Процентні ставки є відносно важливішими для країн Латинської Америки, ніж для Азії
	Волатильність процентних ставок, обмінних курсів і виробництва країн-емітентів валют впливає на країни, що розвиваються, через канали балансових рахунків, торгівлі і фінансових потоків
	Зростання ВВП країн Півночі є відносно важливішим для Азії, ніж країн Латинської Америки
	Країни Латинської Америки отримують вигоду у термінах більшого зростання ВВП від низької волатильності процентних ставок
	Коливання ключових валют не має сильного впливу на країни Латинської Америки
Країни, що є нетто-боржниками, відчувають більш руйнівний вплив на їхні економіки з боку підвищення процентних ставок, ніж країни-експортери сировинних ресурсів	

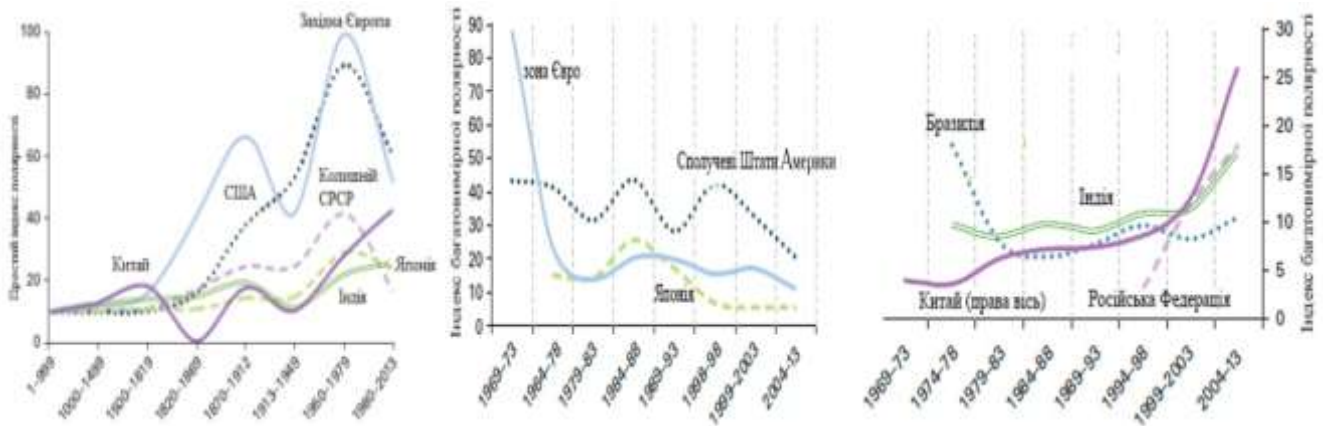
Складено автором

Встановлено, що у спробі елімінації виявів нестабільності як наслідку міжкраїнового кризового інфікування й зменшення монетарної залежності, країни Півдня вдаються до диверсифікації форм регіональної співпраці у сфері валютних відносин за напрямом "Південь – Південь" (шляхом створення регіональних фондів ліквідності як договірних зобов'язань щодо взаємного постачання ліквідності у випадку зовнішніх шоків, або внутрішньорегіональних угод про взаємний обмін валют, відкриття кредитних ліній, формування резервних пулів), що дає можливість його інтерпретувати як ще один прояв відносин незалежності третьої глобалізаційної хвилі.

Неопротекціонізм як інобуття лібералізму розглянуто в контексті пошуку країнами нових інструментів подолання відносин асиметричної залежності. До них зараховано ті інструменти національної економічної політики, що є реакцією на нівелювання наслідків циклічних коливань глобальної кон'юнктури та спрямовані на зменшення зовнішньої залежності країни шляхом уникнення штучно насаджених умов співпраці, прописаних у межах інституційних домовленостей у різних сферах міжкраїнової співпраці (валютної, фінансової, торговельної, інвестиційної), базованих на принципах глобальної лібералізації, зокрема: конкурентні девальвації; емісія грошей у межах політики кількісного пом'якшення; рестриктивні заходи щодо руху капіталу; визначення оптимального рівня валютної складової у золотовалютних резервах та рівня заощадження; фінансування неефективних банківських установ у межах реалізації стабілізаційних програм.

У п'ятому розділі «Глобальні актори в структурі економічної незалежності» досліджено глобальні трансформації кризь призму багатополлярності як ознаки незалежності; запропоновано підхід, що базується на критерії анкерності для виокремлення нових акцентів у міжкраїнових взаємозв'язках; проведено аналіз торговельної залежності України при з'ясуванні існуючих викликів її економічному суверенітету. Встановлено довготермінові зрушення в економічній розстановці сил як у блоці передових країн, так й у групі країн, що розвиваються, темпи зростання економіки яких забезпечили збіль-

шення їхньої частки у світовій торгівлі на тлі зростання потоків торгівлі й інвестицій між ними. Використовуючи індекс багатомірної полярності, констатовано спадний тренд індексів великих країн з розвинутою економікою та зростання індексів багатомірної полярності ключових країн, що розвиваються (рис.6).

Рис. 6. Еволюція багатомірної полярності зростання обраних розвинутих країн і країн, що розвиваються (1969-2013 рр.)

Розраховано автором за даними: Trademap [Electronic resource] / International Trade Center. – Mode of access: <http://www.trademap.org>; World Bank Indicators [Electronic resource] // The World Bank. – Mode of access: <http://data.worldbank.org/indicator/>.

Спростовано теоретико-методологічні засади, дихотомічної класифікації, згідно з якою країни, що розвиваються, мали невиразний вплив у міжнародних економічних інституціях, характеризувались низьким рівнем доходів і темпів економічного зростання, були винятково реципієнтами допомоги. Запропонована анкерна концепція країн, що дає змогу спрямувати розвиток політичних дискусій у напрямку від старої опікунської концепції, яка лежить в основі поняття донор-реципієнт, до концепції загальної відповідальності в багатоплярному світі. Ознаками анкерності країни є: співвідношення обсягів національного ВВП до сукупного ВВП географічного регіону; інтенсивність продукованих нею каналів та ефектів впливу на країни – бенефіціари "полосів" зростання. Ідентифіковано п'ятнадцять анкерних країн, серед яких до першого ешелону віднесено Бразилію, Росію, Індію, Китай, ПАР; до висхідних анкерних країн – Індонезію, Таїланд, Аргентину, Мексику, Туреччину, Єгипет, Іран, Саудівську Аравію, Пакистан, Нігерію. Акцентовано на потенціалі анкерних країн щодо їхнього внеску у трансформацію системи глобального управління.

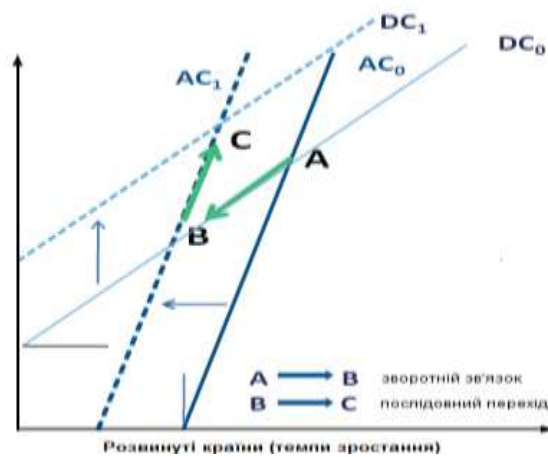
Розрахунок і подальший аналіз показників економічної залежності для анкерних країн виправдовує запропонований підхід до виокремлення двох груп у межах останніх - анкерних країн першого ешелону та висхідних анкерних країн, на основі диференціації рівня щільності торгових зв'язків у межах кожної із груп. Встановлено, що кількість і щільність зв'язків у межах анкерних країн першого ешелону (середня кількість зв'язків у групі – 6,20, де показник взаємозалежності по групі становить 0,34) вищі, ніж між країнами, що входять до одного регіону, але належать до різних груп. Доведено, що анонсовані переваги

лібералізації торгівлі не уніфікують вияви відносин залежності країн, але передбачають можливість співіснування різних варіантів їх модифікації – від ідеально симетричної економічної залежності, за якою обидві держави однаково залежать одна від одної (Бразилія – РФ і РФ – Бразилія з показником 0,003) до ідеально асиметричної економічної залежності, яка виникає тоді, коли одна держава повністю залежить від свого торгового партнера, який, у свою чергу, майже не залежить від першої країни (Таїланд – Саудівська Аравія (0,03) і Саудівська Аравія – Таїланд (0,00); Пакистан – Мексика (0,01) і Мексика – Пакистан (0,00)). Діадні зв'язки допускають вияв економічної вразливості (КНР від Індонезії (0,008); КНР від Таїланду (0,008); Бразилії від Аргентини (0,01)) й економічної залежності Індонезії від КНР (0,058), Таїланду від КНР (0,174)). Розглянуто рівень ваги торговельних зв'язків досліджуваних країн у межах Групи двадцяти й констатовано певні асиметрії у впливі, який чинять анкерні країни першого ешелону та висхідні. Так, зокрема, за показниками щільності (0,28) та кількості зв'язків (5) Бразилія, ПАР і Саудівська Аравія обійшли Індію, Індонезію та Туреччину (0,22 і 4, відповідно) та Російську Федерацію з Аргентиною (з 0,17 і 3, відповідно).

Досліджуючи нерівномірний розподіл полярності зростання при вимірюванні на глобальному рівні, сформульовано сценарну матрицю незалежності, розглядаючи потенційні комбінації економічного балансу сил між розвиненими країнами та анкерними країнами. Сценарій "фрагментований протекціонізм" виявляє себе шляхом повільних зрушень у геоекономічному балансі сил на тлі некоординованої економічної політики і не передбачає існування жодних блоків чи альянсів. Сценарій "ребалансований мультилатералізм" визначається через швидкі зміни центрів сили на користь країн, що розвиваються при високому рівні узгодженості економічної політики. Сценарій "модернізований західний центризм" інтерпретується через повільні зрушення в балансі сил між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, за умови координації їхньої економічної політики шляхом поглиблення інтеграційних тенденцій. Сценарій "фінансовий регіоналізм" передбачає міжрегіональний характер взаємодії, що трансформує кожен "регіон" в актора, що водночас як продукує інтеррегіональний імпульс, так і формується під дією так званої інтеррегіональної взаємодії, що призводить до його екстерналізації.

Окреслено умови перетворення країн, що розвиваються, у полюси зростання. Запропоновано концепт, згідно з яким полярність зростання є результатом дії фундаментальних факторів, які через трансмісійні канали впливу – прямий, торговельний, фінансовий, міграційний – здійснюють вплив на решту країн, що умовно позначені як «країни-бенефіціари полюсів зростання». Обґрунтовано реципрокний характер економічних взаємозв'язків за всією «країни розвинені – країни, що розвиваються» (Рис.7) при візуалізації взаємозалежності зростання між двома групами країн.

Рис.7. Реципроний характер економічних взаємозв'язків за віссю "країни розвинені – країни, що розвиваються"

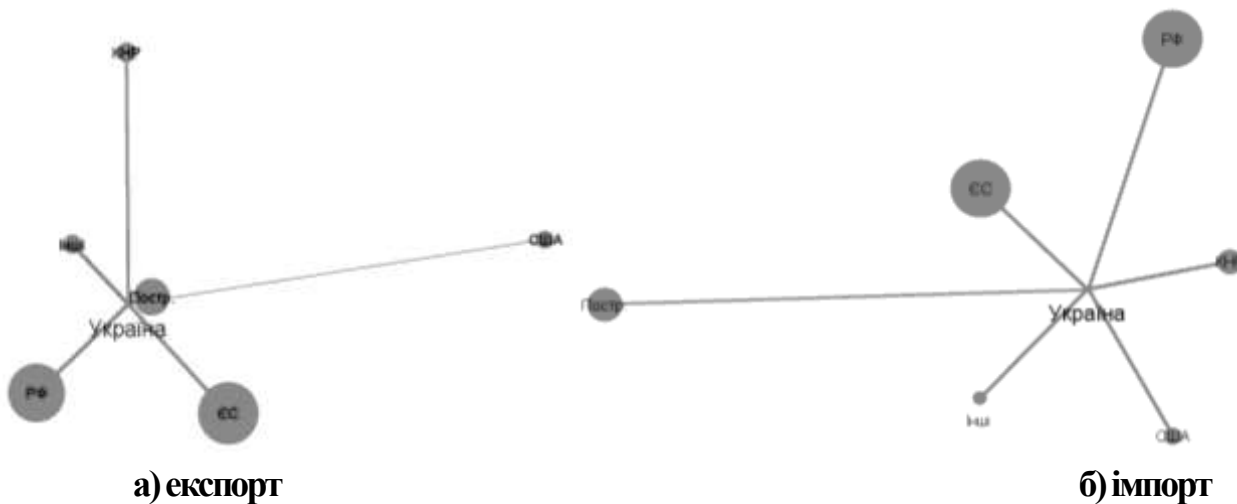
Складено автором

Примітка: Стрімкість ліній розвинених країн (AC) відображає меншу вагу продуктивності країн, що розвиваються (DC), тоді як більша чутливість DC до змін у показниках зростання AC відображена похилистю відповідних ліній. Наслідки кризи для AC показані зміною від AC_0 до AC_1 . Несприятливий вплив повільнішого зростання AC на DC , – т. зв. негативне повторне поєднання DC – відображений у переході від точки A в точку B . Проте, якщо з'являться нові незалежні джерела зростання в DC – зростання, що прямо не залежить від зростання в розвинених країнах – і DC_0 зміниться на DC_1 , тоді економічна рівновага буде встановлена в точці C (випадок незалежності). Так, не лише країни DC уникнуть негативного повторного поєднання, а може відбутися заміщення, за якого DC стають глобальними рушійними силами та частково сприяють економічному відновленню AC .

Ідентифікація просторово-часових векторів і системних характеристик характеру залежності економіки України у координатах взаємодії та впливу глобальних акторів дало змогу встановити, що українській економіці притаманний варіант поєднання ліберального залежного та патримоніального капіталізму, що дає змогу віднести її до країн Периферії, з іманентною їй залежністю від базових секторів, що унеможлиблюють, на відміну від так званих комплексних секторів, створення конфігурації суспільних сил, яка може призвести до формування «гнучкої держави, що сприяє розвитку», натомість пророкує «пастки розвитку» від політики олігархічних груп, що здійснюють істотний вплив на державну політику й блокують різкі зміни, які здатні істотно реконфігурувати існуючий баланс політичних й економічних сил.

Зазначено, що українська модель самопозиціонування у глобальній економіці вперше з моменту її незалежності отримала шанс перетворення із суто інерційної в таку, що здатна трансформувати існуюче зачароване коло залежностей під впливом політичних важелів тиску. Визначено потенційні втрати і передбачувані переваги від співробітництва України в галузі торгівлі, оцінивши ступінь її взаємозалежності з обраними для аналізу партнерами, спираючись на обчислення критерію значущості, нижні рівні якого подібні до поняття чутливості, а більш високі рівні – до вразливості та симетрії, яка позначає відносну рівнозначність економічної взаємозалежності (Рис.8). Результати розрахунків показника $TradeShare_{ij}$ і $Depend_{ij,t}$ для України та її окремих торговельних партнерів ЄС, РФ, пострадянських країн, КНР, США і групи анкерних країн у складі Бразилії, Індії, дозволили зробити висновок, що торгові відносини України з РФ та ЄС характеризуються як значимі й такі, що засвідчують уразливість української економіки від їхньої динаміки; відслідковується поступове зменшення відносної вразливості торгових відносин України із РФ; торговельна взаємозалежність України та пострадянських країн (за винятком РФ) харак-

теризується високою волатильністю та зменшенням показника вразливості; висока вразливість залежності України від ринку РФ (коефіцієнт 0,197) та ЄС (0,225) свідчить про відсутність ознак незалежності в українських реаліях господарювання, адже останні передбачають маневрування між симетрично значимими партнерами.

Рис. 8. Зв'язок між ВВП України і обсягами експорту й імпорту з обраними партнерами

Розраховано автором за матеріалами: Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Примітка: Розмір кожного кола пропорційний середній частці в експорті й імпорті. Довжина відрізка – пропорційна "відстані" між точками, $d_i = \sqrt{2(1-r_i)}$, де r_i – коефіцієнт кореляції між ВВП України й обсягом експорту в країну i , (чим ближчий коефіцієнт до 1 – тим коротша лінія). Товщина лінії пропорційна коефіцієнту кореляції (чим більший коефіцієнт – тим товща лінія).

У взаємовідносинах України та ЄС період з 2000 по 2008 рр. виокремлено як такий, що найвиразніше демонструє зростання частки торгівлі з ЄС у загальній структурі експорту й імпорту України; україно-американські торговельні зв'язки показують відсутність динаміки; вступ України до СОТ не вплинув на зменшення вразливості України від торговельних зв'язків з її основними партнерами; динаміка коефіцієнтів взаємозалежності, побудованих для діади Україна – КНР засвідчує зростання чутливості їхніх торговельних взаємозв'язків; зафіксоване істотне зростання значимості торговельних взаємозв'язків України з анкерними країнами засвідчує про наявні асиметрії у взаємовідносинах із ними, що, зокрема, віддзеркалюється у показниках чутливості торговельної залежності від КНР; зафіксоване невинне зменшення торговельної залежності України від РФ (0,19 за 2013 рік проти 0,318 за 1996 рік), водночас показники торговельної залежності України у посткризовий 2009 рік, що характеризувався зменшенням світового попиту, продемонстрували адаптивність ринків пострадянських країн до споживання української продукції.

Аналіз якості економічного обміну між Україною та її торговельними партнерами дозволяє стверджувати про таке: структура зовнішньої торгівлі України з РФ й у більшій мірі із США є вкрай неефективною; вплив зовнішньої торгівлі з ЄС на український ВВП є негативним (що характеризується показником у "-0,132"), але меншою мірою, ніж РФ (показник у "-0,359") та США (показник у "-0,447"); роль зовнішньоекономічних зв'язків України з анкерними країнами на зростання її ВВП є позитивним (показник у "0,534"); членство України в СОТ не вплинуло на зміну торговельної залежності України від її основних партнерів; отримані високі показники залежності свідчать як про недостатню диверсифікованість структури економіки України, так й ігнорування необхідності запрова-

дження політики імпортозаміщення, яка б позначилася на змінах у товарних позиціях експорту-імпорту країни.

Аргументовано, що феномен економічної залежності України характеризується багаторівневістю і складнопідрядністю, будучи водночас і реакцією на загальносвітові тренди економічного розвитку й усталеного міжнародного поділу праці, і результатом "залежності від попереднього розвитку". Встановлено, що вихід із ситуації "замикання", створеної ефектом "залежності від попереднього розвитку" для української економіки, можливий шляхом реалізації низки кроків: поглиблення засадничих принципів позитивної інтеграції; природного формування нових напрямів розвитку; реалізації технологічного прориву; диверсифікації виробництва.

Отриманими розрахунками залежності зростання українського ВВП від обраних країн-партнерів підтверджено, що найсприятливішим для України є реалізація сценарію "фрагментованого протекціонізму", який виявлятиме себе шляхом повільних зрушень у геоекономічному балансі сил на тлі некоординованої фінансової політики і не передбачатиме існування жодних блоків або альянсів. За таких умов Україна реалізовуватиме політику економічного прагматизму, маневруючи між старими й новими центрами сили, зберігаючи економічний суверенітет.

ВИСНОВКИ

У дисертації поглиблено теоретичні й методологічні засади виявлення системних детермінант і домінант економічної незалежності як об'єктивної реальності функціонування світової економіки на сучасному етапі глобалізації. У результаті проведеного дослідження сформульовано концептуально-теоретичні, методологічні та науково-практичні висновки, спрямовані на реалізацію мети дослідження, які водночас розкривають особистий внесок автора у розробку досліджуваної проблеми та характеризують теоретичне і практичне значення дисертаційної роботи.

1. Сутнісний системний аналіз економічного розвитку як фундаментального імперативу міжкраїнових відносин визначив його потенціал просторової експансії. Обґрунтовано спорідненість історично пов'язаних наукових концепцій залежності та виокремлено теорії, що аналізують просторову нерівномірність розвитку країн Центру і Периферії (теорії полюсів зростання → ендегенного розвитку → місцевого розвитку → піднесення); модерністські теорії, теорії залежності (концепція центр-периферії та периферійного капіталізму → депендентизму → залежноасоційованого суспільства → капіталізму суброзвитку → структуралістська концепція залежності, неструктуралістська концепція залежності → концепція нового економічного порядку → опори на власні сили); теорії світ-системного підходу (концепція світ-економік, світ-системний аналіз), що дало змогу інтерпретувати економічний розвиток одночасно як причину виникнення і як наслідок міждержавного об'єднання та визначити економічну залежність через причинно-наслідкові зв'язки, результатом яких стають асиметричні вияви взаємозалежності, коли трансформаційні зрушення економіки однієї країни обумовлюється розвитком іншої.

2. Узагальнення положень теорій економічного розвитку доводить, що за класичного розуміння відносин залежності розвиток був можливим для країн Периферії лише за

умови відповідності інтересам країн "Центру", при цьому характеризувався нестійкістю і нездатністю до самовідтворення. Таким чином, розвиток Периферії відобразив відносини залежності, а розвиток економік країн Центру – відносини домінування. Відносини економічної взаємозалежності характеризувалися зростаючими можливостями країн «Периферії» знаходити внутрішні джерела розвитку при збереженні домінантності екзогенних факторів. Неозалежність продемонструвала новітній феномен залежності країн ядра від розвитку найпотужніших країн Периферії, залучених до глобальних ланцюгів доданої вартості під впливом транснаціоналізації виробництва. Феномен неозалежності відобразив тенденцію до мінімізації руйнівних наслідків призупинення односпрямовано залежних міжкраїнових взаємозв'язків за допомогою розширення мережі взаємозамінюваних і взаємодоповнюючих країн-партнерів.

3. Модифікація відносин залежності відбувалася під впливом глобалізаційних процесів, що закладали підґрунтя неозалежності як форми дифузної залежності із характеристиками як асиметричних, так і симетричних відносин між країнами різного рівня економічного розвитку та множинністю її виявів і комбінацій (ресурсна, структурна, інституційна, інформаційна, технологічна, торгова, фінансова, боргова, монетарна тощо). Домінантами модифікації відносин залежності є: глобалізація як прояв процесів інтернаціоналізації, лібералізації, детериторізації; інституціоналізація міжкраїнової взаємодії як наслідок створення бреттон-вудських наднаціональних регуляторів; ринковий фундаменталізм; посилення відкритості; монетарна і боргова природа глобальної економіки; транснаціоналізація як новітній контекст глобальної залежності). Середовищем економічної неозалежності є основні форми міжнародних економічних відносин з власними закономірностями розвитку, а її основними детермінантами виступають: типи економічних відносин, домінуючі у країнах Центру та способи здійснення ними економічної експансії; типи економічних відносин у периферійних країнах й умови їхнього залучення до міжнародного поділу праці; факторозабезпеченість країн.

4. Форми економічної залежності змінювались на кожному з етапів глобалізації: першій глобалізаційній хвилі (1870-1914 рр.) іманентні такі прояви залежності, як факторна, ресурсна, структурна, міграційна, торгова, фінансова, які були доповнені другою глобалізаційною хвилею (1945-1980 рр.) ринковою, технологічною та інституційною складовими, тоді як монетарний, фіскальний, борговий та політичний виміри доповнили перелік її форм на третьому етапі глобалізації (1980-по т.ч.). Перша й друга хвилі глобалізації означували перехід від незалежних економічних мереж національного рівня до глобальної взаємозалежної мережі, демонструючи довготривалий висхідний тренд взаємодії – від локальної до регіональної, пізніше – до національної, міжрегіональної і, нарешті, глобальної взаємодії.

5. Під час третьої хвилі глобалізації найпоширенішими формами відносин, які істотно трансформували роль держави, стали координація економічної політики, політична кооперація й інтеграційна співпраця, на основі яких створено новий формат міжкраїнової взаємодії, побудований на відмінних від раніше застосовуваних принципів – від принципу підпорядкованості, що передбачав чітку ієрархію та глибоку асиметрію відносин залеж-

ності до полізалежності із задекларованим зміщенням до симетрії за умов єдиних правил співпраці, що поступово елімінувало б поділ світового господарства на Центр і Периферію.

6. Неоколоніальна теоретична концепція економічної залежності акцентує увагу на небезпеці поглиблення центр-периферійної фрагментації світового господарства під час другої хвилі глобалізації внаслідок множинної комбінації таких інструментів її продукування, як: контролю цін на сировинні та промислові товари; зобов'язання імпорту певних обсягів товарів і послуг, укладання угод на продаж визначеної кількості сировини в обмін на поставки неконкурентоспроможної низькотехнологічної продукції від колишньої колонії; монополії колишньої метрополії на транспортні послуги; обумовленості отримання технічної, фінансової, консультативної допомоги досягненням економічних інтересів країни-донора (зобов'язання через зниження торговельних бар'єрів використовувати частину допомоги для імпорту товарів від компаній країни-донора); звільнення окремих транснаціональних корпорацій від сплати податків; контролю над потоками капіталу в колишні колонії; маніпулювання валютними курсами; залежності національної банківської системи від банківської системи країни-центру через надмірний вплив на внутрішньонаціональні фінансові рішення; концесії земельних ресурсів та прав на видобування ресурсів; оборонних угод; фінансова підтримка підконтрольних уряду політико-владних еліт.

7. Держава як інститут самоорганізації і політичної системи під час третьої хвилі глобалізації підлягає впливу процесів транснаціоналізації, інтеграції, фрагментації, глобалізації та локалізації як суперечливих, проте нерозривних тенденцій розвитку світового господарства, що формують нові процеси фрагментації та глокалізації. Іманентною рисою фрагментації виступає формування і укріплення блоків і союзів "національних держав" у вигляді складних ієрархічних систем на тлі збільшення кількості акторів на світовій арені з подальшою зміною в балансі їхніх сил. Глокалізація характеризується процесом рестратифікації світу, що базується на нових принципах, який уможливило створення нової ієрархії світового масштабу. Процеси фрагментації й глокалізації формують новітній феномен незалежності як процесу міжкраїнової взаємодії на основі продукування різних форм взаємозалежності, встановлення як асиметричних (Північ – Південь), так і симетричних (Північ – Північ, Південь – Південь, в межах мегарегіональних утворень) відносин різного ступеню чутливості і вразливості, уніфікації глобальних правил співіснування, відображених у гармонізації регуляторів при поступовому елімінуванні регулюючих функцій держави під впливом транснаціоналізації.

8. Парадигма незалежності являє собою глобальний концепт міжкраїнових взаємозв'язків як за системною сутністю, так і виявами. Незалежність закладає підвалини здійснення зрушень в бік комплементарності відносин взаємозалежності. Так, характерні риси певного способу міжкраїнової взаємодії у форматі "Центр – Центр" (інтеграційна взаємодія, валютна співпраця) стають можливими в діаді "Периферія – Периферія" та в комбінаториці "Центр – Периферія". Активніше втілюються мегарегіональні проекти, спрямовані на досягнення мети економічного розвитку (що описується концепціями концентричних кіл, різношвидкісної інтеграції, наздоганяючого розвитку), зумовлених адап-

тацією різних комплементарних конфігурацій координації національних економічних політик, що передбачає їхні гібридні варіації (між регіональними угрупованнями; бірегіональні та трансрегіональні відносини; міжрегіональними угрупованнями та окремими потужними країнами) за одночасного вияву процесів конвергенції й дивергенції національних економічних систем.

9. Шляхами макроекономічного взаємовпливу є: циклічні варіації зростання ВВП, які впливають на ефекти виробництва/попиту, зміни умов торгівлі країни і потоків капіталу; монетарні шоки, які, у свою чергу, визначають рівень інвестиційного ризику, процентні ставки і криві дохідності, як і потоки капіталу; фіскальні шоки, які діють подібно до монетарних шоків та витісняють приватні інвестиції; ступінь волатильності ключових валют, процентних ставок і виробництва. Детермінантами вразливості національних економік виступають зовнішні (шоки попиту і пропозиції, цінові, інфляційні, валютні, фінансові, технологічні; глобальні зміни у споживчих уподобаннях; коливання кон'юнктури ринку; зміни бізнес-циклів; політика процентних ставок; фінансові інновації; ірраціонально-спекулятивна поведінка інвесторів) та внутрішні фактори впливу (інтенсивність фінансових та торговельних зв'язків між країнами; наявність факторів ризику, пов'язаних з макроекономічною та фінансовою політикою).

10. Конфігурація "несумісної трійці" як прояву економічної залежності країни від необхідності балансування між можливістю сповідувати суверенну монетарну політику, контролем обмінного курсу та абсолютною мобільністю капіталу, на етапі дифузної глобалізації, іманентною ознакою якої є незалежність, передбачає співіснування кількох її варіацій: "гонконгського" типу співіснування стабільного валютного курсу і відкритих ринків капіталу; "китайського" типу стабільного валютного курсу і збереження грошового суверенітету; "американського" типу лібералізованих фінансових ринків і грошового суверенітету; "усередненого" типу помірного ступеня наявності усіх зазначених характеристик. Сучасна модель потоків капіталу, що характеризується вразливістю від фінансової глобалізації і формування новітнього вектору руху капіталу від країн Периферії до країн Центру, розширила простір стратегій для автономної макроекономічної політики більшості країн Периферії: запровадження вбудованих фінансових стабілізаторів для зменшення циклічності національної фінансової системи; регулювання та контроль над імпортом капіталу; запобігання завищенню цін та пов'язаного зростання торговельного дефіциту та вразливості до зовнішніх фінансових шоків; використання тимчасових заходів валютного контролю.

11. Незалежність характеризується міжкраїною взаємодією, що перебуває у площині множинних координат, де виокремлюються: *чинники ринкової залежності* (фінансова глобалізація; економічні (циклічні) кризи; лібералізація торгівлі; лібералізація капіталу; висококонкурентне середовище; умови торгівлі; ринок інтелектуальної власності; ТНК як суб'єкти, що контролюють окремі товарні ринки); *суб'єкти інституційної залежності* (міжнародні організації; саміти G7/G20); *продуценти інтеграційної залежності* (регіональні торговельні угоди і в більш широкому контексті сама по собі економічна й політична інтеграція); *суб'єкти фінансової залежності* (міжнародні економічні організа-

ції; ТНК; світові фінансові центри; фондові ринки; офшорні центри); *інструменти соціокультурної залежності* (перенесення моделей споживання з багатих до бідних країн, інспіроване ТНК; культурна та мовна експансія; встановлення соціальних стандартів); *актори технологічної залежності* (держави; ТНК; міжнародні організації); *суб'єкти інформаційної залежності* (рейтингові агентства); *детермінанти цивілізаційної залежності та глобальних зрушень* (глобальні проблеми як цивілізаційні виклики; обмеженість ресурсів; демографічні виклики; реконфігурація економічних сил; трансформація домінант визначення економічних інтересів держав).

12. Українська економіка перебуває в стані "насильницької залежності", концептуальна основа якої сформована в умовах другої хвилі глобалізації. Окремі її складові – залежність як наслідок адаптації ідей вільної торгівлі, упровадження принципів Вашингтонського та Пост-Вашингтонського консенсусів, асиметричні відносини з інституціями Бреттон-Вудсу, феномен боргової пастки, вимушена конкуренція як відмінна риса неоліберальної епохи, реалізована механізмами вільного ціноутворення та визначені умови інтеграції в глобальну торговельну систему - продовжують впливати на економічну безпеку держави. Оцінка залежності зростання ВВП України від стану її торговельних зв'язків з обраними країнами (пострадянські країни, країни ЄС, США, КНР, РФ, анкерні країни) дозволила згрупувати останні за критерієм вразливості залежності і класифікувати: анкерні, КНР, пострадянські країни як генератори позитивної залежності; ЄС як генератор поміркованої залежності; РФ і США як генератори деструктивної залежності.

13. Неозалежність демонструє новітній парадокс, коли жодна з держав не здатна взяти на себе відповідальність за забезпечення суспільних благ, необхідних для впорядкованого функціонування і збереження стабільності глобальної економіки та здійснення дієвого контролю над міжнародними інститутами, яким поставлено в обов'язок підтримувати відкритість торговельної системи, зберігати стійкість валютної системи, забезпечувати належне функціонування світових фінансових ринків. Неозалежність як процес міждержавної взаємодії, що базується на якісно нових засадах взаємозалежності країн Центру і Периферії внаслідок зростаючої транснаціоналізації світової економіки та інституційного тиску на національний економічний суверенітет, висуває на порядок денний пошук шляхів подолання проблеми нерівномірності розвитку і загострює комплекс залежностей – технологічної, фінансової, інформаційної внаслідок існуючих ресурсних, сировинних і структурних міжкраїнових асиметрій. Розв'язанню вищезазначених суперечностей сприятиме: 1) створення інституту глобального економічного управління, метою якого стане вирішення колективних глобальних цілей (подолання глобальних дисбалансів і нерівномірностей економічного розвитку, контроль над експансією монополій, деконцентрація технологічних ресурсів); 2) трансформація інституціонального каркасу міжнародних організацій, де виокремлено такі актори генерування відносин залежності (*структурної залежності* – МВФ, ЮНІДО, МБРР, МАР, ФАО; *технологічної залежності* – ВОІВ, ЮНІДО, МБРР, ЮНКТАД, ПРООН, ФАО, ОЕСР; *торговельної залежності* – СОТ, ЮНКТАД, ОЕСР; *фінансової й інвестиційної залежності* – МВФ, МБРР, МАР, МФК, БАГІ, ЮНКТАД, ОЕСР) 3) поглиблення міжнародного економічного співробітництва в

межах інтеграційних об'єднань з боку країн – членів в частині гармонізації сповідуваних ними політик та їх подальшої комунітаризації (фіскальної, бюджетної, банківської, соціальної), що сприятиме зменшенню дивергентних процесів та відносин асиметричної залежності між його учасниками й закладання підвалин до реалізації сценаріїв гнучкої інтеграції, що дозволить підвищити стійкість й адаптивність угруповання перед трансформаційними викликами сучасного етапу глобалізації; 4) створення національних агенцій розвитку, що здійснювали б жорсткий менеджмент рекомендованих країнам стабілізаційних й структурних програм для мінімізації побічних негативних наслідків імплементації останніх внаслідок загострення відносин боргової, фінансової, інвестиційної та інших залежностей.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Резнікова Н.В. Глобальна економічна взаємозалежність: сучасна парадигма та детермінанти модифікації: монограф. / Н. В. Резнікова. – К. : Вид-во ТОВ "ВІСТКА", 2013. – 456 с. (авт. монограф.; 25,32 друк. арк.).

2. Світові фінанси: сучасні тенденції та перспективи розвитку: монограф. / за заг. ред. О. І. Рогача. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2013. – С. 163–183 (кол. монограф.). – 20,5 друк. арк. (Особисто здобувачу належить 1,3 друк. арк. Автором визначено роль економічних бульбашок в умовах зростання спекулятивної складової глобальної економіки в умовах глобальної взаємозалежності країн).

У наукових фахових виданнях:

3. Резнікова Н. В. Проблеми стабільності світової фінансової системи в умовах геоекономічних викликів / Н. В. Резнікова // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. тр. – Донецк : ДонНУ, 2006. – С. 330–334 (0,46 друк. арк.).

4. Резнікова Н. В. Вплив фінансової глобалізації на макростабільність національних економік: регіональні диспропорції розвитку / Н. В. Резнікова // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. тр. – Донецк : ДонНУ, 2007. – С. 1417–1424 (0,73 друк. арк.).

5. Резнікова Н. В. Система показників регіональної інтеграції як інструмент вивчення міждержавної взаємодії / Н. В. Резнікова // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ : сб. науч. тр. – Донецк : ДонНУ, РФ НИСИ в г. Одесса, РФ НИСИ в г. Донецк, 2008. – С. 156–164 (0,68 друк. арк.).

6. Резнікова Н. В. Інституційна координація монетарної політики в європейському валютному союзі / Н. В. Резнікова // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук.

праць : у 2 ч. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка. Інститут міжнар. відносин, 2008. – Вип. 82, ч. I. – С. 96–103 (0,57 друк. арк.).

7. Резнікова Н. В. Потенціал розвитку двостороннього інтеррегіоналізму у взаємовідносинах ОЧЕС-ЄС / Н. В. Резнікова, М. М. Відякіна // Зовнішня торгівля: право та економіка : наук. журн. – 2009. – № 6 (47). – С. 22–28 (0,5 друк. арк.). (Особисто здобувачу належить 0,25 друк. арк. Автором теоретично обґрунтований новий регіоналізм, охарактеризовано рушійні сили структурних змін у ЧЕС у контексті нового регіоналізму).

8. Резнікова Н. В. Сучасна світова фінансова криза в деструктивних вимірах інвестиційного прагматизму / Н. В. Резнікова, М. М. Відякіна // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 5 (171). – С. 23–27 (0,4 друк. арк.). (Особисто здобувачу належить 0,2 друк. арк. Автором проаналізовані теоретичні підходи до визначення фінансової нестабільності, наведено аргументацію причин сучасної кризи крізь призму маніпуляцій на товарних ринках, сформульовані висновки).

9. Резнікова Н. В. Проблема поиска нового баланса сил в условиях биполярной валютной системы / Н. В. Резникова // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць : у 2 ч. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2012. – Вип. 108, ч. II. – С. 46–52 (0,69 друк. арк.).

10. Резнікова Н. В. Економічна експансія в умовах становлення нового каркасу міжкранінової взаємодії / Н. В. Резнікова // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць : у 2 ч. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2012. – Вип. 111, ч. II. – С. 90–100 (0,82 друк. арк.).

11. Резнікова Н. В. Теоретико-методологічні засади визначення економічної залежності в умовах двополярного зонування світової економіки / Н. В. Резнікова // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право : наук. журн. – 2012. – № 4 (63). – С. 38–42 (0,45 друк. арк.).

12. Резнікова Н. В. Роль КНР у валютно-фінансовій інтеграції азійських кран та в рамках БРІКС / Н. В. Резнікова // Культура народів Причорномор'я : науч. журнал. – Симферополь : Межвузовский центр "Крым", 2012. – № 227. – С. 71–174 (0,44 друк. арк.).

13. Резнікова Н. В. Перспективи економічного зростання КНР в контексті реалізації національної моделі економічного розвитку / Н. В. Резнікова, М. М. Відякіна // Культура народів Причорномор'я. – Симферополь : Межвузовский центр "Крым", 2012. – № 231. – С. 81–85 (0,6 друк. арк.). (Особисто здобувачу належить 0,37 друк. арк. Автором досліджено модель й еволюцію стратегій економічного розвитку КНР; охарактеризовано перспективи становлення КНР як центру глобального зростання).

14. Резнікова Н. В. Економічні дисбаланси у вимірах глобальної взаємозалежності: проблема ідентифікації джерел походження та корекції / Н. В. Резнікова, М. М. Відякіна // Збірник наук. праць Черкаського держ. технолог. ун-ту. Серія: Економічні науки : у 3 ч. – Черкаси : ЧДТУ, 2012. – Вип. 32, ч. II. – С. 78–82 (0,4 друк. арк.). (Особисто здобувачу належить 0,24 друк. арк. Автором узагальнено теоретичні підходи щодо взаємозв'язку економічних дисбалансів та криз, досліджено економічну природу дисбалансів, узагальнено джерела їхнього виникнення та корекції, укладено висновки).

15. Резнікова Н. В. Роль БРІКС у формуванні фрагментативного економічного простору / Н. В. Резнікова, М. М. Відякіна // Вісник Дніпропетровського ун-ту. Серія: Економіка. – 2012. – Вип. 6 (3). – № 10/1, т. 20. – С. 274–282 (0,55 друк. арк.) (Особисто здобувачу належить 0,3 друк. арк. Автором досліджено геоekonomічні переваги країн БРІКС та розглянуто становлення фрагментативного економічного простору, узагальнено висновки).

16. Резнікова Н. В. Антиномія залежності та розвитку в умовах глобальної взаємодії / Н. В. Резнікова // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць : у 2 ч. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка. Інститут міжнар. відносин, 2013. – Вип. 112, ч. II. – С. 136–144 (0,65 друк. арк.).

17. Резнікова Н. В. Міжнародне економічне співробітництво в сфері економічної політики: проблема збереження суверенітету та аналіз потенційних вигод / Н. В. Резнікова // Актуальні проблеми міжнародних відносин : у 2 ч. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка. Інститут міжнар. відносин, 2013. – Вип. 113, ч. II. – С. 149–159 (0,82 друк. арк.).

18. Резнікова Н. В. Феномен об'єднання і периферизації в процесі інтеграції в світову економічну систему / Н. В. Резнікова // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць : у 2 ч. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка. Інститут міжнар. відносин, 2013. – Вип. 116, ч. I. – С. 167–175 (0,72 друк. арк.).

19. Резнікова Н. В. Проблема збереження економічного суверенітету держави в контексті транснаціоналізації світової економіки: нові виклики залежності / Н. В. Резнікова // Економіка Крима : науч.-практ. журн. – 2013. – № 2 (43). – С. 13–17 (0,46 друк. арк.).

20. Резнікова Н. В. ТНК як актори формування соціо-культурної залежності країн: роль споживання в поглибленні глобальної нерівності / Н. В. Резнікова // Економіка Крима : науч.-практ. журнал. – 2013. – № 3 (44). – С. 19–24 (0,48 друк. арк.).

21. Резнікова Н. В. АСЕАН в контурах торговельної взаємозалежності: парадокси інтеграційної взаємодії / Н. В. Резнікова // Культура народів Причорномор'я : науч. журн. – Симферополь : Межвузовский центр "Крым", 2013. – № 254. – С. 135–138 (0,52 друк. арк.).

22. Резнікова Н. В. Конфлікт механізмів одиничного та системного рівнів в межах концепції залежності: проблема теоретичних узагальнень / Н. В. Резнікова // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право : наук. журн. – 2013. – № 3 (68). – С. 63–69 (0,53 друк. арк.).

23. Резнікова Н. В. Інституційні домінанти продукування фінансової залежності країн як фактор поглиблення фрагментації глобального економічного простору / Н. В. Резнікова // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ : сб. науч. тр. – Ростов/Д. ; Донецк : ДонНУ, РФ НИСИ в г. Донецке, 2013. – С. 316–321 (0,68 друк. арк.).

24. Резнікова Н. В. Моделювання теоретичних конструктів економічної залежності в умовах глобалізаційних зрушень / Н. В. Резнікова // Вісник Донецького національного університету. Серія В: Економіка і право. – 2013. – № 1. – С. 141–144 (0,47 друк. арк.).

25. Резнікова Н. В. Детермінанти кризових потрясінь: макроекономічні виміри / Н. В. Резнікова, М. М. Відякіна // Збірник наук. праць Черкаського держ. технолог. ун-ту. Серія: Економічні науки : у 3 ч. – Черкаси : ЧДТУ, 2013. – Вип. 33, ч. II. – С. 96–101 (0,4 друк. арк.). (Особисто здобувачу належить 0,24 друк. арк. Автором узагальнено класифікацію теоретичних підходів до аналізу природи валютних і фінансових потрясінь, проаналізовано макроекономічні чинники розгортання кризових явищ).

26. Резнікова Н. В. Валютні курси як інструмент економічних воєн в умовах фундаментальної розбалансованості світової економіки / Н. В. Резнікова, З. О. Луцишин // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць : у 2 ч. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка. Інститут міжнар. відносин, 2013. – Вип. 116, ч. II. – С. 11–22 (0,8 друк. арк.) (Особисто здобувачу належить 0,4 друк. арк. Автором проаналізовані причини фундаментальної розбалансованості сучасної світової економіки, розкриті особливості її виникнення, форм вияву та наслідки).

27. Резнікова Н. В. Роль каналів торгівлі та руху капіталів в кризовій трансмісії: регіональний та глобальний вектори / Н. В. Резнікова, М. М. Відякіна // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. тр. – Донецк : ДонНУ, 2013. – Т. 1. – С. 321–324 (0,3 друк. арк.) (Особисто здобувачу належить 0,15 друк. арк. Автором досліджено взаємозв'язок ступеня інтегрованості країни до світового ринку капіталу та її вразливості перед виникненням кризових явищ).

28. Резнікова Н. В. Економічні виклики нео-залежності: конфлікт інтересів в умовах глобальної взаємодії / Н. В. Резнікова // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право) : наук. журн. – К. : НАУ, 2013. – № 1. – С. 181–187 (0,54 друк. арк.).

29. Резнікова Н. В. Дедоларизація в термінах монетарного суверенітету: макроекономічні виміри регулювання / Н. В. Резнікова, М. М. Відякіна // Економіка ринкових відносин : наук. журн. – К. : ВЦ КУРВ, 2013. – № 11. – С. 77–84 (0,6 друк. арк.) (Особисто здобувачу належить 0,3 друк. арк. Автором досліджено макроекономічні складові регулювання й ефективності політики дедоларизації у різних країнах, проведено аналіз імplementованих заходів із дедоларизації в окремих країнах).

30. Резнікова Н. В. Глобалізація залежності в термінах конвергенції: виклики міжкраїнової взаємодії / Н. В. Резнікова // Вісник Донецького нац. ун-ту. Серія В: Економіка і право. – 2014. – № 1. – С. 164–168 (0,59 друк. арк.).

31. Резнікова Н. В. Регіональні торговельні угоди як інструмент неопротекціонізму: проблема домінування в міжнародній торгівлі / Н. В. Резнікова // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сб. науч. тр. – Донецк : ДонНУ, 2014. – Т. 1. – С. 331–334 (0,52 друк. арк.).

У зарубіжних виданнях та наукових фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз

32. Резникова Н. В. Диалектика суверенитета и взаимозависимости в контексте интеграционного взаимодействия / Н. В. Резникова // Научные труды / Национальная Академия

наук Азербайджана. Інститут економіки. – Баку : НАНА, 2014. – Вып. I. – С. 38–47 (0,52 друк. арк.).

33. Резникова Н. В. К вопросу о потере монетарного суверенитета в контексте долларизации экономики / Н. В. Резникова // Научные труды / Национальная Академия наук Азербайджана. Інститут економіки. – Баку : НАНА, 2013. – Вып. II. – С. 104–110 (0,42 друк. арк.).

34. Резникова Н. В. Концептуализация процесса межстранового объединения как императива экономического развития / Н. В. Резникова // Научные труды / Национальная Академия наук Азербайджана. Інститут економіки. – Баку : НАНА, – 2013. – Вып. IV. – С. 32–38 (0,37 друк. арк.).

35. Резникова Н. В. Эволюция концепции неоколониализма в новых контурах межстрановой экономической зависимости / Н. В. Резникова // Новая экономика. – Минск : Белорусский гос. ун-т, 2013. – № 2 (62). – С. 12–20 (0,63 друк. арк.).

36. Reznikova N. Consolidating national and global interests in the global integration context / N. Reznikova // Regionalni Razvoji Demografski Tokovi Zemalja Jugoistocne Evrope. – Niš : Univerzitet u Nišu, Ekonomskifakultet, 2013. – № XVIII. – P. 15–21 (0,56 друк. арк.).

37. Резникова Н. В. Феномен кризисной трансформации как проявление глобальной взаимозависимости стран / Н. В. Резникова // Annual scientific Review of Institute of international relations of Moldova. – 2013. – Vol. XII. – P. 84–91 (0,44 друк. арк.).

38. Резникова Н. В. Роль государства и рынка в дискурсе глобализации: вызовы взаимозависимости / Н. В. Резникова // Финансовые исследования : науч.-образоват. и приклад. журн. – Ростов/Д. : Ростовский гос. экон. ун-т, 2014. – № 2 (43). – С. 15–22 (0,42 друк. арк.).

39. Резникова Н. В. Иностранная помощь как инструмент продуцирования экономической зависимости: проблема установления баланса преимуществ и рисков / Н. В. Резникова // Евразийская интеграция: экономика, право, политика : междунар. науч.-аналит. журн. – С.-Пб.: МПА ЕврАзЭС, 2014. – № 1 (15). – С. 68-76 (0,46 друк. арк.).

40. Резникова Н. В. Теоретико-методологічні підходи до визначення природи економічних дисбалансів в контексті кризових потрясінь / Н. В. Резникова // Вісник Донецького нац. ун-ту. Серія В: Економіка і право. – 2012. – № 1. – С. 153–157 (0,53 друк. арк.).

41. Резникова Н. В. Геоелектронні переваги БРІКС в умовах ребалансування світової економіки / Н. В. Резникова // Вісник Донецького нац. ун-ту. Серія В: Економіка і право. – 2012. – № 2. – С. 94–98 (0,56 друк. арк.).

42. Резникова Н. В. Роль прямих іноземних інвестицій в продукуванні економічного зростання країн, що розвиваються: парадокси фінансової залежності / Н. В. Резникова // Вісник Маріупольського держ. ун-ту. Серія: Економіка. – 2013. – Вып. 6. – С. 86–93 (0,64 друк. арк.).

43. Резникова Н. В. Долларизация як фактор монетарної залежності / Н. В. Резникова, М. М. Відякіна // Теоретичні і практичні аспекти економіки і інтелектуальної власності : зб. наук. праць. – Маріуполь : ДВНЗ "ПДТУ", 2013. – Вып. 1, т. 1. – С. 223–227 (0,68 друк. арк.).

(Особисто здобувачу належить 0,35 друк. арк. Автором досліджено монетарну природу залежності, узагальнено ризики різних форм доларизації, узагальнено висновки).

44. Резнікова Н. В. Конкурентні девальвації у валютних війнах: фінансові протекції неопротекціонізму / Н. В. Резнікова, З. О. Луцишин // Міжнародна економічна політика. – 2013. – № 2 (19). – С. 48–65 (0,75 друк. арк.) (Особисто здобувачу належить 0,45 друк. арк. Автором досліджено девальвацію як інструмента неопротекціонізму, узагальнена класифікація форм останнього, обґрунтована актуальність, сформульовані висновки).

45. Резнікова Н. В. Офіційна допомога в контексті реалізації цілей розвитку тисячоліття: проблема скорочення нерівності у доходах та боротьби з бідністю / Н. В. Резнікова, М. Ю. Рубцова // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка. – 2014. – Вип. 7. – С. 57–65 (0,62 друк. арк.) (Особисто автору належить 0,4 друк. арк. Здобувачем досліджено еволюцію концепції економічної допомоги, охарактеризовано вплив допомоги на реалізацію цілей розвитку тисячоліття, узагальнено висновки).

Опубліковані праці апробаційного характеру

46. Резнікова Н. В. Экономика Украины: предпосылки и угрозы нестабильности в трансформационный период / Н. В. Резникова // Страны с переходной экономикой в условиях глобализации : мат. V Международной науч.-практ. конф. студ., асп. и молодых ученых (29–31 марта 2006 г.). – М. : "ЭКОН-ИНФОРМ", 2006. – С. 127–130 (0,21 друк. арк.).

47. Резнікова Н. В. Роль країн, що розвиваються у реконфігурації економічних асиметрій у відносинах "Північ – Південь": проблеми взаємозалежності / Н. В. Резнікова // Матеріали круглого столу на тему: "Центри сили" в світовій економіці" (м. Київ, 19 грудня 2013) – К. : КНУ імені Тараса Шевченка, Інститут міжнар. відносин, 2013. – С. 10–13 (0,22 друк. арк.).

48. Резнікова Н. В. Діалектика глобального й національного в нових викликах взаємозалежності // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. "Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики" (м. Київ, 18 квітня 2013 р) – К. : Дипломатична академія України, 2013. – С.

49. Резнікова Н. В. Міжнародна фінансова інтеграція в термінах втрат та вигравів: роль потоків капіталу в забезпеченні економічного зростання / Н. В. Резнікова, М. М. Відякіна // Интеграционные приоритеты Украины в современном геоэкономическом пространстве : мат. науч.-практ. конф. "Интеграционные приоритеты Украины в современном геоэкономическом пространстве". – Симферополь : Таврический нац. ун-т имени В.И. Вернадского, 2012. – С. 94–96 (0,25 друк. арк.; особисто автору належить 0,15 друк. арк. Здобувачем класифіковано втрати та виграти від потоків капіталів для досягнення економічного зростання країн. Встановлено вплив фінансової відкритості на здатність країн впроваджувати рестрикційні заходи на рух капіталу).

50. Резнікова Н. В. Вплив фінансової відкритості на економічне зростання країн: парадокси глобалізації / Н. В. Резнікова // Украина и глобальная экономика: теория и практика хозяйствования : мат. науч.-практ. конф. "Украина и глобальная экономика: теория и практика хозяйствования". – Симферополь : ДИАЙПИ, 2010. – С. 53–59 (0,18 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Резнікова Н.В. Парадигма економічної незалежності країн в умовах глобалізації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України, Київ, 2014.

У дисертації поглиблено теоретичні й методологічні засади виявлення системних детермінант і домінант економічної незалежності як об'єктивної реальності функціонування світової економіки на сучасному етапі глобалізації, що виступила імперативом формування нових конструктів залежності внаслідок трансформаційних зрушень в формах прояву міжнародних економічних відносин та особливостях взаємодії суб'єктів МЄВ.

Інтерпретовано сутність економічної незалежності як форми прояву фундаментальних зрушень в глобальному домінуванні. Сформульовано основні положення авторської теоретико-концептуальної моделі економічної незалежності країн як еволюційної домінанти глобальної співпраці. Прослідковано, що досягнення економічного розвитку суміжне з продукуванням різних форм залежності, взаємозалежності та реконфігурацією полюсів глобального зростання. Економічна незалежність виокремлена як новий етап розвитку міжнародних економічних відносин.

Ключові слова: залежність, домінування, взаємозалежність, незалежність, економічний розвиток, міжнародний поділ праці, інтеграція, глобалізація, світова економіка, міжнародні економічні відносини, анкерні країни, багатополлярність.

АННОТАЦИЯ

Резникова Н.В. Парадигма экономической независимости стран в условиях глобализации. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.02 – мировое хозяйство и международные экономические отношения. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка Министерства образования и науки Украины, Киев, 2014.

В диссертации уточнены и получили глубокое развитие теоретические и методологические основы определения системных детерминант и доминант экономической независимости как объективной реальности функционирования мировой экономики на современном этапе глобализации, которая явилась императивом формирования новых конструктов зависимости вследствие трансформационных изменений в формах проявления международных экономических отношений и особенностях взаимодействия субъектов МЭО.

Интерпретировано сущность экономической независимости как формы проявления фундаментальных сдвигов в глобальном доминировании. Сформулировано основные положения авторской теоретико-концептуальной модели экономической независимости стран как эволюционной доминанты глобального сотрудничества. Прослежено, что дос-

тижение экономического развития смежное с продуцированием разных форм зависимости, взаимозависимости и реконfigurацией полюсов глобального роста. Экономическая независимость вычленена как новый этап развития международных экономических отношений.

Ключевые слова: зависимость, доминирование, взаимозависимость, независимость, экономическое развитие, международное разделение труда, интеграция, глобализация, мировая экономика, международные экономические отношения, анкерные страны, многополярность.

ANNOTATION

Reznikova N.V. Paradigm of economic country's neodependency under conditions of globalization. – Manuscript.

Dissertation for the degree of doctor of economic sciences, specialty 08.00.02 – World Economy and International Economic Relations. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2014.

Theoretical and methodological background is elaborated, to identify systemic determinants and dominants of economic neodependency as an objective reality of the global economy at the contemporary phase of economic globalization, which is the imperative for newly emerging profiles of dependency, resulting from transformations in the forms of manifestation of international economic relations and specifics of interactions between entities engaged in the international relations.

The meaning of dependency theories as the evolutionary basis of the synergetic paradigm of neodependency is explicated. An approach to conceptualization of dialectical nature of economic development as a result of overcoming the dependency-based relations and the reason of their occurrence is proposed. Methodological principles for studies of asymmetrical dependency-based global relations in the context of the extending international division of labor are outlined.

The meaning of economic neodependency is interpreted as a form of manifestation of fundamental change in the global dominance. Main theoretical theses of the author's conception of the countries' neodependency as an evolutionary dominant of the global cooperation are formulated. The economic neodependency is distinguished as a new phase in the development of international economic relations. Neodependency is interpreted as the supreme phase of interdependency, which features multi-variation, multi-subordination, complex hierarchical order, decentralization and multi-level type of links and their effects generated not only by governments but by other entities engaged in international economic relations, which, breaking down the global economy into the national economies, trigger the co-existence of diverse forms of the latter's dependency on the global market, selected countries and spheres of economic relations.

The role of the market in transforming the functions of political power offices is investigated, to find potential forms of economic neodependency resulting from the newly-established model for institutionalization of the global economic development. The transformation in economic dependency forms and the occurrence of variations in its configuration is analyzed, to give interpretation to the conception of "economic neodependency", with grouping the actors generat-

ing it. The position of governing entities versus governance objects in the global governance in the neodependency context is studied.

The evolutionary changes in the nature of economic dependency are identified. It is shown that economic development triggers various forms of dependency, mutual dependency and re-configuration of the poles of global growth. The macroeconomic influences in the South-North dimension are studied. Formation of monetary mechanisms of neodependency in the process of monetary and financial integration is analyzed. Economic tools of neo-protectionism as a preventive measure against the relations of asymmetric dependency are proposed. Global transformations are studied through the prism of multi-polarity as a sign of neodependency. An approach is proposed, based on the anchor criterion, to demonstrate new priorities in cross-country relations. The long-term change in the economic line-up in groups of developed and developing countries is identified. The dependency of Ukraine's trade is analyzed, with outlining the existing challenges to its economic sovereignty.

Key words: dependency, domination, mutual dependency, neodependency, economic development, international division of labor, integration, globalization, global economy, international economic relations, anchor countries, multi-polarity.